

Omslag: De opeising van de vesting Naarden door Anna Meurs uit naam van Alexander, keizer aller Russen. Tekening van Jacob Bolten in een particuliere collectie.

De Omroeper verschijnt viermaal per jaar. De abonnementsprijs binnen Nederland voor 2014 bedraagt minimaal € 17,50. Opgave van abonnementen aan het onderstaande adres. Abonnementen gaan in met het eerste nummer van de lopende jaargang. De reeds verschenen nummers van de lopende jaargang worden toegezonden. Opzeggingen dienen schriftelijk doorgegeven te worden vóór 1 december.

STICHTING VIJVERBERG, Gansoordstraat 16, 1411 RH Naarden,
telefoon (035) 6946860.

E-mail: info@stichtingvijverberg.nl Website: www.stichtingvijverberg.nl
Bankrekeningnummer NL 76 INGB 0000 2186 48
t.n.v. Stichting Vijverberg, Naarden.

Op de artikelen in dit tijdschrift berusten auteursrechten.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen en illustraties is slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

INHOUD

blz

- 1 'Anna Meurs eist de Vesting op uit naam van Alexander, keizer aller Russen'. Commentaar bij de tekening van Jacob Bolten op de omslag, *Henk Schaftenaar*.
 - 6 De Generaal. Jacques Quépard de la Porte, garnizoenscommandant van Naarden (1811-1814), *Henk Schaftenaar*.
 - 21 Op de kop af twee eeuwen terug. Over de lotgevallen van burgers en militairen te Naarden in de winter van 1813-1814, *Henk Schaftenaar*.
-

'Anna Meurs eist de Vesting op uit naam van Alexander, keizer aller Russen'

Commentaar bij de tekening van Jacob Bolten op de omslag

Henk Schaftenaar

Op 14 november 1929 nam de gemeenteraad van Naarden het besluit om een straat in het tuindorp Keverdijk te vernoemen naar Anna Meurs, het dienstmeisje van het logement Zandbergen. Haar naam werd aangegeven door de geschiedschrijver dominee F.W. Drijver, die later nog meer personen uit de oorlog van 1813-1814 een straatnaam in het tuindorp had toebedacht. Anna Meurs kende hij van een oude plaat van Jacob Bolten die in de grote zaal van hotel Jan Tabak aan de wand hing.

De tekening - een historieprent met een onderschrift - verbeeldt een gebeurtenis uit het begin van Naardens beleg: Anna Meurs eist de Vesting op uit naam van Alexander, keizer aller Russen. Dat is een merkwaardig verhaal en zo bijzonder dat de geloofwaardigheid ervan werd betwist.

Op de tekening zien we het logement Zandbergen aan de Amersfoortseweg met onmiskenbaar vier Kozakken met hun kleine paarden, lansen en in merkwaardige kledij. De voorste Kozak kijkt ons aan en houdt de wacht, drie andere hebben ons de rug toegekeerd en turen naar de opgehaalde brug over de buitengracht. Ook drie burgers op het terras richten hun blik op de gesloten doorgang van de Vesting,

waar Anna Meurs in gesprek is met een Franse militair op de wal. Het onderschrift licht de situatie toe: ‘De Vesting Naarden opgeëischt door Anna Meurs op Last der Kozakken uit Naam van Alexander Keizer aller Russen den Negen en Twintigsten november 1813 Smorgens Acht Uuren. Jacob Bolten, adviv. delin.’

‘Adviv. delin.’ betekent naar het leven weergegeven. Door Jacob Bolten (1) dus, van wie wij weten dat hij landmeter was en gedurende het beleg van Naarden op het adres Gansoordstraat 16 woonde. Bolten (1771-1828) was in die tijd ook lid van de municipale raad en van zijn hand zijn meerdere van deze historische prenten bekend die gebeurtenissen uit het beleg van Naarden verbeelden. Vrijwel alle door hem vastgelegde omstandigheden komen overeen met wat elders in primaire bronnen is vermeld. Daarom kunnen de prenten als zeer waarheidsgetrouw worden aangemerkt.

Maar over het plaatje met Anna Meurs werd anders gedacht. In 1941 schreef de gerenommeerde geschiedkundige dr. A.C.J. de Vrankrijker (2): ‘Een Naardensch

In opdracht van J.P. van Rossum, die op het latere Zandbergen woonde, maakte Jan van Ravenswaaij in de jaren dertig van de 19e eeuw naar de tekening van Jacob Bolten een olieverfschilderij. Particuliere collectie.

historicus (3) meende, dat 29 november 1813 de vesting Naarden is opgeëischt door een parlementaire Anna Meurs en adviseerde een straat naar haar te vernoemen. Dit meiske was dienstbode op het logement Santbergen buiten de poort. Het is wat ongewoon, dat militairen dienstmeisjes voor dergelijk werk gebruiken. De plaat zelf is een gewone prent met gezicht op Naarden en het logement, met eenige figuren, die niets met dienstmeisjes en opeischingen te maken hebben, waarbij het onderschrift later gemaakt is.'

In 1983 kwam mr. W.G.M. Cerutti (4), die het origineel van de gekleurde pen-tekening nauwkeurig kon bestuderen, hiertegen in het geweer. Hij meende dat het onderschrift wel degelijk uit dezelfde tijd stamt als de tekening waarop duidelijk Kozakken te zien zijn alsmede een vrouw met een wit schort die bij de opgehaalde brug in gesprek is met een militair aan de overzijde van het water. Zijn oordeel luidde: 'Ten aanzien van het optreden van Anna Meurs op 29 november 1813 concludeer ik dat het mij voorkomt dat Jacob Bolten niet lang na 29 november 1813 het gebeuren heeft vastgelegd en dit in het onderschrift bij zijn tekening heeft toegelicht. Er lijkt weinig reden om aan te nemen dat het hele gebeuren zomaar verzonnen is. Jacob Bolten was van origine landmeter en deze vaklui gaan doorgaans heel secuur en betrouwbaar te werk. Gezien de contacten die er toen regelmatig tussen de belegeraars en belegerden waren, is het mijns inziens alleszins denkbaar dat door bemiddeling van iemand als Anna Meurs, die uiteraard veel mensen in en rond de vesting kende, gepoogd is de Fransen tot onderhandelen of tot overgave te overreden. Misschien diende zij wel als tolk.'

Uitvergroot detail van het schilderij van Jan van Ravenswaaij. We zien de vestingbruggen aan het eind van de Amersfoortseweg. Daartussenin de in een wit schort geklede Anna Meurs, overleggend met een vaag zichtbare Franse militair. Een Kozak te paard ziet toe of het contact ordentelijk verloopt. Vanaf de torentrans wordt ook door de Franse bezetters belangstellend toegekeken.

Dat Bolten niet zomaar wat verzonnen had, kan inmiddels verder onderbouwd worden met nieuwe gegevens die wij onlangs onder ogen kregen.

Op donderdag 25 november 1813 vermeldt een chroniqueur (5) in zijn dagboek dat enige Kozakken zich bij de 'Utrechtse doorgang' vertoonden, maar dat deze spoedig weer vertrokken.

In een andere kroniek, vermoedelijk een overgeschreven versie van het zojuist genoemde geschrift, heeft de kopiist (6) eraan toegevoegd dat op die dag twee Kozakken, voorafgegaan door de als boodschapper ingezette dienstbode van Zandbergen, naar de barrière gingen om de opening van de poorten op te eisen. Dat strookt dus, behalve met de datum, ook met de weergave van Jacob Bolten die in zijn onderschrift de rol van het dienstmeisje overigens een beetje zwaarwichtig heeft verwoord.

Natuurlijk was het ongewoon dat voor dit werk een dienstmeisje in plaats van gekwalificeerde onderhandelaars zoals hoofdofficieren werd ingezet. Maar we moeten bedenken dat in de beginfase van de blokkade de Hollandse belegeraars zich nog volledig moesten organiseren, niets was geregeld, iedereen deed maar wat hem goedgefundeerde. Dat de Kozakken in hun rol van bevrijders van het eerste uur onder deze omstandigheden op eigen houtje de Vesting hebben opgeëist is dan ook volkomen begrijpelijk. Ook is het niet onlogisch dat deze strijders - de Hollandse taal onmachtig en met de omgeving geheel onbekend zijnde - gebruik hebben gemaakt van de diensten van Anna Meurs om een simpele maar niettemin belangrijke boodschap over te brengen. De kleur van haar schort zou daarbij van neutraliteit hebben kunnen getuigen.

Later, en wel op 15 december, was generaal Kraijenhoff pas bij machte om de Vesting te laten opeisen door een parlementair (7). Het werd hem echter afgeraden dat door een Hollander en in naam van de erfprins van Oranje te laten doen. Dat zou door de Fransen zeker niet worden geaccepteerd. Er is toen besloten het door de Pruisen in naam van de geallieerden te laten doen. Van die opeising is overigens helemaal niets terecht gekomen, zodat juist dankzij Boltens tekening de these van Anna Meurs' interventie nog altijd kaarsrecht overeind blijft staan.

Noten:

1. Jacob Bolten werd op 4 januari 1771 te Amsterdam geboren als zoon van de Amsterdamse bouwmeester en landmeter Jan Jacobszn Bolten (1738- na 1811) en Joanna Adriana den Ebo. Net als zijn vader werd Jacob landmeter. Hij huwde op 3 april 1794 te Naarden met Sara Adriana Thierens (Naarden 1773-Amsterdam 1856). Zij hadden één kind, dochter Joanna Adriana Bolten (1795-1842). Jacob Bolten overleed te Naarden op 29 januari 1828. Zijn vader vestigde zich op latere leeftijd in Naarden (Gansoordstraat) waar hij aan de Amersfoortseweg de boomkwekerij 'Kweeklust' dreef, ook wel de 'kwekerij van Guykingh en Bolten' genoemd. Paulus Guykingh en Joanna Adriana den Ebo (in 1814 de weduwe van Jan Bolten) waren familie van elkaar (Guykingh was met een Killeweg gehuwd en de moeder van Joanna den Ebo was ook een Killeweg).
2. Dr. A.C.J. de Vrankrijker, *Geschiedenis van Gooiland*, deel III p. 265. Amsterdam, 1941.
3. De Vrankrijker bedoelt hiermee ds. F.W. Drijver die in zijn boek *Naarden, historie en monumenten*, deel I pp. 39-40, Hilversum 1932, voor het eerst melding maakte van deze tekening.
4. W.G.M. Cerutti, *Jan Tabak, drie eeuwen 'toevluchtsoord voor den reisenden man'*, in TV&E en Vrienden van het Gooi jrg. 1 (1983) nr. 2 pp.146-147.
5. Met hem wordt de onbekende auteur bedoeld van een jaarnaal over de oorlog van 1813-1814 dat in het Nationaal Archief wordt bewaard en afkomstig is uit de paperassen van de toenmalige kapitein-ingenieur Willem Lobry die in dienst was van de Genie.
6. Met de kopiist wordt bedoeld ene Jacobus Johannes van der Meulen (1787-1834) die, naar alle waarschijnlijkheid, het onder noot 5 genoemde jaarnaal heeft overgeschreven en er eigen informatie aan heeft toegevoegd. Dit manuscript is in particulier bezit.
7. Nationaal Archief, archief Krajenhoff toegang 2.21.102 inventarisnr. 63. Een brief van 15 december 1813 van generaal Krajenhoff aan kolonel Van den Bosch.

Bij de Stichting Vijverberg zijn nog verkrijgbaar:

De Omroeper, jaargang 1990 (€ 10,50), 1995, 1996, 1998, 1999 (€ 11,50), 2000, 2001, 2002 (€ 12,50),

2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 (€ 15,-) per jaargang.

Oude Naardense buitenplaatsen, 'de geschiedenis van Berghuysen en Kommerrust' € 16,-.

De kaart van Du Moulin (1748), facsimile van Naarden en omgeving in full-color € 8,25.

De zanderijkaart (1817), facsimile van Naarden en omgeving in full-color € 8,25.

***Zie voor tweedehands boeken over Naarden en omgeving onze website
www.stichtingvijverberg.nl***

Besteladres: Gansoordstraat 16, 1411 RH Naarden, tel. (035) 6946860.

De Generaal

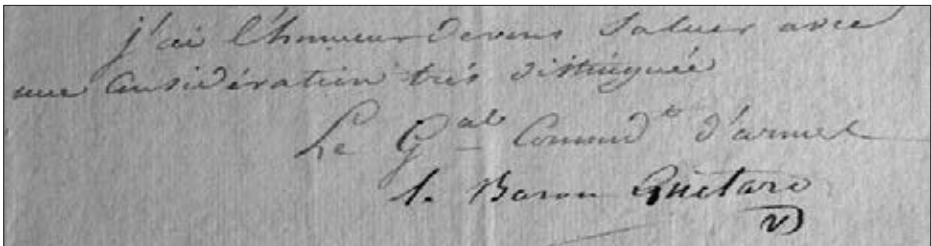
Jacques baron Quétard de la Porte, garnizoenscommandant van Naarden (1811-1814)

Henk Schaftenaar

Jacques Quétard was zijn naam en zo werd hij op 16 december 1746, elf dagen na zijn geboorte, ingeschreven in de registers op de mairie van Orléans. Hij werd vernoemd naar zijn vader, ook een man met de enkelvoudige naam 'Quétard' en wanneer het 'de la Porte' erbij gekomen is, weten we niet. Zijn brieven ondertekende hij echter eenvoudigweg met 'Quetard' (zonder accent) en daarom noemen we hem in dit verhaal gemakshalve ook zo.

Als we een anekdote in het boek van tijdgenoot luitenant Büser mogen geloven, begon Jacques zijn carrière als tamboer. Het zou best kunnen, want elke maarschalk was ooit soldaat. Quetard klom op tot de rang van brigade-generaal, werd benoemd tot commandant in het vermaarde Légion d'honneur, tot baron van het Keizerrijk en kort na het beleg van Naarden ook nog tot ridder in de orde van Saint-Louis.

Na een zeer verdienstelijke loopbaan (1), waarbij hij het strijdtoneel nooit ontweek, werd hem op 6 augustus 1811 een welverdiend pensioen vergund. Zijn retraite was echter van korte duur. Rond zijn 65e verjaardag deed de keizer nogmaals een beroep op hem en op 9 december 1811 aanvaardde hij het commando over het garnizoen van Naarden.

A photograph of a handwritten note in French. The text reads: "J'ai l'honneur de vous saluer avec une considération très distinguée" followed by "Le Général Commandant d'Armée" and "A. Baron Quétard" with a flourish underneath.

Handtekening van Jacques baron Quetard de la Porte.

In de sterkste vesting van ons land

Wat aanvankelijk nog een betrekkelijk rustige functie leek, ontvaardde anderhalf jaar later in een hectisch ambt. In de loop van 1813 keerde het tij voor de Fransen. Voor het geval het in het noordelijke deel van het Keizerrijk fout mocht gaan, bestemde Napoleon de vesting Naarden tot laatste vluchtoord voor de Fransen. De stad moest in een onneembare citadel worden herschepen. Quetard werkte aan de uitvoering van dat decreet en liet de Vesting volstouwen met oorlogstuig

Terwijl in Naarden de staat van beleg werd afgekondigd, brak in Amsterdam met het in brand steken van douanehuizen de opstand al uit.

en alles wat er nodig was om een beleg te kunnen doorstaan (2). Toen halverwege november 1813 in Amsterdam daadwerkelijk de opstand uitbrak en tal van Franse ambtenaren overhaast de benen namen, werd Naarden inderdaad hun toevluchtsoord. Op 17 november 1813 verklaarde Quetard de Vesting in staat van beleg en trok alle gezag naar zich toe (3). Een belegering volgde, maar zo'n blokkade had de generaal al eens in zijn jongere jaren in Kehl meegemaakt.

In Kehl

In de strenge winter van 1796-1797 verdedigde Quetard de vesting Kehl aan de oostelijke oever van de Rijn tegenover Straatsburg. Kehl werd door middel van een schipbrug bevoorradt vanuit de arsenalen van Straatsburg. Quetard, toen nog kolonel, was er op 26 oktober 1796 met een halve brigade van het Rijnleger naartoe gedirigeerd en wist er de fortificaties te versterken. Kehl leek onneembaar. Een blokkade door Oostenrijkse troepen, waaronder een regiment onder commando van prins Frederik (1774-1799), de broer van de latere koning Willem I, volgde. Een uitval van de bezetting van Kehl onttaarde in een ongemeen harde strijd. Onder barre winterse omstandigheden leek een uitzichtloze situatie te ontstaan. Prins Willem heeft zijn broer toen in die ellendige omstandigheden bij Kehl bezocht. Dat onze erfprins 17 jaar

Willem Frederik George Lodewijk (1772-1843), erfprins van Oranje, als kolonel in Engelse dienst in het najaar van 1813.

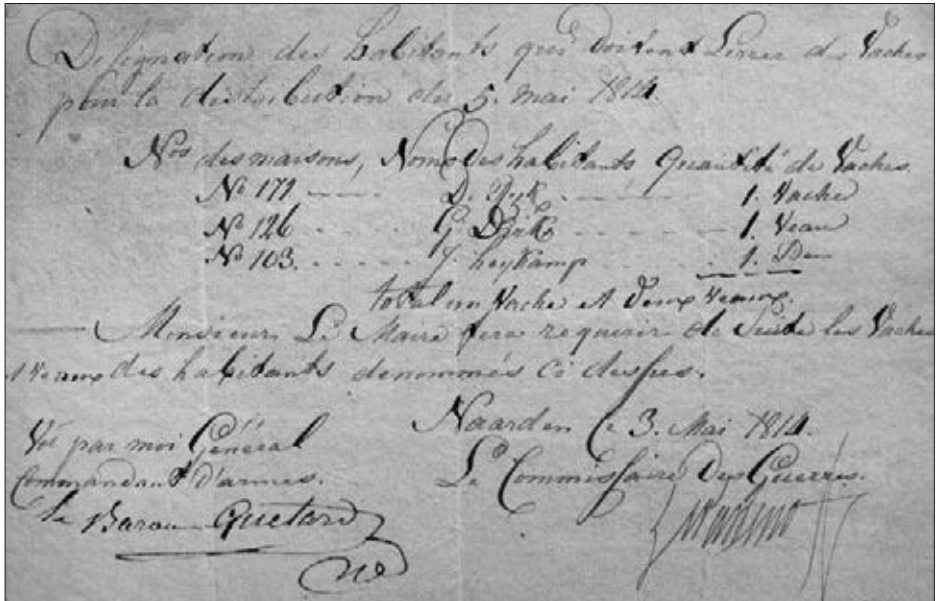

later bij Naarden weer tegenover Quetard zou komen te staan, was toen nog niet te bevroeden. Kehl viel uiteindelijk op 8 januari 1797 nadat de Oostenrijkse artillerie de schipbrug had vernietigd. Bij de strijd daar zijn duizenden militairen gesneuveld. Quetard is toen ernstig aan zijn rechterhand gewond geraakt.

De staf

De garnizoensleiding in Naarden bestond uit een commissaris van oorlog en vijf kolonels. Quetard was de chef van dat zestal en in vergadering bijeen vormden zij de Militaire Raad van Naarden. Vergaderd werd er doorgaans in de woning van Quetard in de Turfpoortstraat. Naast het voorzitterschap beheerde Quetard de oorlogskas en onderhield hij contacten met het burgerlijk bestuur.

Rechterhand van Quetard was Antoine Louis le Vasseur (4), een 42-jarige Franse commissaris van oorlog die alles regelde inzake voeding, brandstof en onderkomens voor het garnizoen. Hij liep al een jaartje mee in Naarden en leefde hier met zijn concubine Maria Jeanne Oosterbaan, een bekende lokale verschijning. De enige ‘Hollander’ - weliswaar van Duitse afkomst - in de staf was de 61-jarige kolonel Christiaan Lodewijk von Pfaffenrath (5). In de nazomer van 1813 stond hij aan het hoofd van een bataljon Bezoldigde Garde - circa 400 Amsterdammers - dat naar Naarden werd gedirigeerd om daar het garnizoen te versterken. Hij deed

Antoine Louis le Vasseur, le Commissaire des Guerres, ‘regelde’ de levensmiddelen voor het Naardense garnizoen. Bij De Rijk, Dirks en Heijkamp werden op 3 mei 1814 door hem een koe en twee kalveren gerekwireerd.

dat loyaal en met verve, maar had als Hollander weinig in te brengen in de Franse staf. De overige kolonels waren Fransen die in november 1813 halsoverkop gelast werden om naar de vesting Naarden te vertrekken. Mannetjesputters onder hen waren Jean Falba (6) en Pierre Marie Joseph Daullé (7). Falba was 47 en Daullé 42 jaar oud, beiden waren energiek, daadkrachtig en ambitieus; een tijdgenoot karakteriseerde hen met 'geen gemakkelijke knapen'. Zij kregen de leiding over de militaire operaties: Daullé als directeur van de Genie en plaatsvervangend vesting-commandant, Falba als chef over alle garnizoenstroepen. Dan waren er nog de chef d'artillerie Fromont en de bejaarde Henri, commandant van het regiment van Texel, maar deze kolonels speelden in Naarden geen toonaangevende rol.

Een opstootje bij bakker Jan Vos

Halverwege maart 1814 was het wittebrood zo schaars geworden, dat kort na het openen van de bakkerijen de schappen al weer leeg waren. Jan Soldaat kaapte het brood voor de neus van de burgers weg die zich dan maar met een roggebroodje tevreden moesten stellen. Om aan dat ongenoegen een eind te maken, had Quetard op 17 maart bevolen dat de burgers als eersten, tussen 7 en 9 uur, mochten provianderen. Pas na negenen was het de beurt aan de militairen. Om dat kracht bij te zetten, werden in de vroege ochtend van vrijdag 18 maart schildwachten bij de bakkerijen geplaatst. Dat bleek ook wel nodig, want al om 8 uur stonden de

In de doorgang van de Amsterdamse Poort werd een zolder met kamers getimmerd, waarin Quetard en Daullé een bomvrij nachtverblijf vonden. Een paard en wagen kon er nog net onderdoor.

soldaten met hongerige magen op de stoep. Op dat tijdstip wandelde Quetard van zijn bomvrije nachtverblijf in de Amsterdamsche Poort - voor Quetard en Daullé waren entresols getimmerd in de doorgang van de poort - naar zijn woning in de Turfpoortstraat. Bij bakker Jan Vos, Pastoorstraat 9, zag hij een flinke rij morrende étrangers staan, krijgslieden die in november in Woerden dood en verderf hadden gezaaid en voor wie de inwoners van Naarder nogal beducht waren.

Dat was weer eens zo'n kans voor de generaal om openlijk zijn gezag te tonen waaruit hij, althans zo leek het, altijd enig genoegen schiep. Maar als hij dat deed, gedroeg hij zich meestal zo zonderling dat de omstanders er eerder om moesten lachen dan dat ze ervan schrokken. Met veel gebaren liep de generaal naar de soldaten toe en riep: 'Sacre nom de Dieu, que faites vous là? Hé, allons, allez vous ... vite! (Wat moeten jullie hier in hemelsnaam? Vooruit, wegwezen allemaal ... en snel). Maar in plaats van te vertrekken, vloegen enkele étrangers vloekend op hem af en schreeuwden: 'Hoe durft u dit te vragen, geef ons genoeg te eten opdat we niet van de honger creperen, wij hebben nog nooit zo'n slecht beleg meegemaakt als hier!' Quetard liep rood aan en zocht zo driftig in zijn binnenzak naar zijn snuiftabak dat de omstanders dachten dat hij zijn jas zou scheuren. Zonder nog een woord te zeggen, stiefelde hij daarna op huis aan. Die middag liet hij echter aan iedere étranger drie franken extra uitdelen. Beloning dus in plaats van straf! De inwoners van Naarden dankten de hemel dat het gevreesde korps door hem met zachtheid werd behandeld.

Lachen om de Hagedoorns

Maar een maand later had de generaal geen clementie met de 60-jarige horlogemaker Harmanus Hagedoorn die hoek Marktstraat/Turfpoortstraat (de latere herberg De Oranjeboom) woonde. Met geld en zilverwerk op zak hadden Hagedoorn en zijn vrouw met hun hondje vrijwillig, te midden van een 40-tal andere inwoners, op dinsdag 19 april om 12 uur de Vesting door de Amsterdamsche Poort verlaten. Bij de Hollandse voorpost van het Hakkelaarshek werd iedereen doorgelaten, behalve het echtpaar Hagedoorn. Zij werden gefouilleerd en hun geld en goed werd hen ontnomen. De wachten verdeelden de buit en stuurden het beroofde echtpaar naar de Vesting terug.

De Hagedoorns genoten alom bekendheid vanwege hun Franse gezindheid. Die hadden ze nooit onder stoelen of banken gestoken. De zondag ervoor nog, toen het vuur der belegeraars stokte, had de horlogemaker blij rondgebazuind dat Oranje niet meer in staat was te schieten en ... mocht het toch anders lopen, dan zou hij het verdommen om Oranje te dragen of Oranje Boven te roepen.

In de namiddag stond het echtpaar met hangende pootjes bij de wachtcommandant van de Amsterdamsche Poort met het verzoek om weer naar binnen te mogen, maar daarvoor was permissie van de generaal nodig. Toen Quetard het hoorde,

Bij het Hakkelaarshek (een tolboom over het Zandpad bij de Hakkelaarsbrug) bevond zich een versterkte voorpost van het Hollandse belegeringskorps.

begon hij te lachen en prees de vijand dat hij hen had teruggestuurd. Ook de generaal had de pest aan Hagedoorn. Tijdens het beleg had de man veel woekergeld opgestreken, zowel van burgers als militairen. Hij had de boel belazerd door nuchter kalfsvlees voor leverworst te verkopen. Daarom besloot Quetard hen niet meer in de stad toe te laten, ze waren immers vrijwillig vertrokken. Geen mens had toen medelijden met

hen. Die nacht hebben de Hagedoorns zich buiten de Vesting schuilgehouden in een half ingestort schuurtje bij de schamele overblijfselen van wat eens de herberg De Roskam was. Toen ze daar de volgende ochtend om 8 uur nog gezien werden, kreeg een schildwacht opdracht drie schoten in hun richting te vuren. Ze zijn toen halsoverkop via het Zuiderzeestrand de kant van Oud Naarden op gevlucht.

In de ochtend van woensdag 4 mei werden ze weer bij Muiden gesignaleerd en aangehouden. Majoor Kamps, de commandant van Muiden, zag, na visitatie en ondervraging, geen reden ze vast te houden. Hij heeft ze diezelfde dag nog Muiden uitgezet. Toen generaal Kraijenhoff dit hoorde, verweet hij Kamps dat hij het stel niet onder escorte naar zijn hoofdkwartier in Weesp had gestuurd.

Het muisje kreeg enige dagen later nog een staartje toen bleek dat de Hagedoorns bij justitie een klacht hadden ingediend over hun eerdere behandeling bij het Hakkelaarshek op 19 april. Ook van die affaire was Kraijenhoff tot zijn ongenoegen nooit op de hoogte gesteld. Hoe een en ander afliep valt buiten het bestek van dit verhaal, dus terug naar Quetard.

Vivres

Zo goed als de Vesting voorzien was van wapentuig, zo slecht was het gesteld met de vivres (levensmiddelen). De proviandering was te laat op gang gekomen en in de loop van de strenge winter ontstonden er grote problemen.

Insluiten en uithongeren was dan ook de remedie die de belegeraar tegen dit Franse bolwerk inzette; zonder voedsel zou het garnizoen zich vroeg of laat over moeten geven. Quetard heeft van meet af aan al het mogelijke gedaan om deze situatie voor te zijn.

De Vrijst	6	10000
De Vrijst	7	16000
De Vrijst	8	11000
De Vrijst	22	22000
De Wied Wooman	10	16000
De Wied de graaf	10	12000
De Dijk	4	3000
De Wied de graaf	7	14000

Detail uit een inventarisatielijst van vee en hooi onder boeren en burgers van Naarden. Er waren op 4 januari 1814 nog 147 koeien en 227600 ponden hooi onder de inwoners aanwezig. Gijs Vuijst uit de Sint Annastraat bezat het meeste vee.

Grote zorgen baarden hem het gebrek aan levensmiddelen onder de burgers. Al op 29 november vroeg hij aan burgemeester Willem Poele om hem te vertellen wat er aan voorraden bij de inwoners in huis was. Het bleken vooral aardappelen te zijn en hier en daar wat zakken erwten en bonen. De veestapel schatte Poele op 125 koeien en bij de bakkers dacht hij aan een voorraad van circa 8 last graan. Bij meer dan de helft van de huishoudens (269 van de 483 adressen) bleek echter weinig of niets in huis te zijn. Quetard nam meteen maatregelen en gebod de burgemeester het bericht te verspreiden dat degenen zonder proviand in huis de stad moesten verlaten. Toen niemand zich daar wat van aantrok, vroeg Quetard op 8 december om opgave van adressen en tevens een staat met exact het aantal koeien, paarden, schapen, varkens en geiten plus de namen van de eigenaren.

Er bleek dat er meer vee op stal stond dan eerder was geschat: 158 koeien, 49 kalveren, 3 schapen en 55 paarden. Maar een lijst met de namen en adressen van de armlastige burgers leverde Poele hem niet. Wel liet hij bij herhaling Quetards gebod omroepen dat de burger die niet bij een publieke dienst, de Genie of de brandspuit werkte en voor minder dan 5 maanden proviand had, binnen 8 dagen de stad moest verlaten. Wederom met weinig resultaat.

Wie is de baas?

Maar toen in maart de winkels door hun voorraden heen raakten en de bakkers het brood in gewicht moesten verlagen, werd Quetard gedwongen spijkers met koppen te slaan. De tijd van pappen en nathouden door Willem Poele was voorbij. De staf wilde precies weten wat er nog aan provisie onder de bevolking was en de generaal beseftte dat betrouwbare gegevens alleen nog maar uit een inventarisatie door zijn eigen officieren zouden kunnen worden verkregen.

Eind maart werden burgemeester Poele, diens secretaris De Leao Laguna plus de hele municipale raad (7 leden) en enkele notabelen (J.P. Thierens, dokter Craanen, François van Croogh en J.J. Thierens) bij Quetard ontboden. Ten huize van de generaal waren ook Falba, Daullé, Von Pfaffenrath, Fromont, Le Vasseur en de secretaris van Quetard, de heer Jubien aanwezig.

Quetard stak van wal met een voor Poele herkenbaar verhaal. Keer op keer, zei de generaal, had hij de burgemeester gelast om de inwoners zonder proviand te gebieden de stad te verlaten, maar met weinig effect. Poele verweerde zich door te vertellen dat hij al het zijne had gedaan om de armen te animeren te vertrekken, maar dat het hem onmogelijk was hen, die eerder in het kader van de rekwisitie hun overschot aan het garnizoen hadden verkocht, nu als dank daarvoor de stad uit te zetten. Dokter Craanen viel hem daarin bij, waarop Quetard beweerde dat er nooit armlastigen of burgers met kleine voorraden gedwongen waren hun overschot aan het garnizoen te verkopen. Daarop kapte Daullé botweg de discussie door te stellen dat de generaal het in Naarden voor het zeggen had en dus het recht had ieder individu die niet geproviandeerd was de stad uit te zetten. Craanen repliceerde dat de generaal dan niets meer met de burgemeester, de raad en de notabelen van doen had en dat zij dan maar aan zijn willekeur zouden moeten gehoorzamen. Na elkaar nog even te hebben aangehoord, kwam Quetard met de nieuwe aanpak. Hij had de stad in 12 wijken verdeeld met de bedoeling er op vrijdag 1 april door 12 van zijn officieren een inventarisatie te laten verrichten. Falba en Von Pfaffenrath zouden hierbij toezicht houden. Aan de heren stadsbestuurders vroeg hij om uit hun kring

Het voormalige huis Sint Annastraat 2, de ambtswoning van burgemeester Willem Poele. Detail van een pentekening van N.P. Burghardt.

Dokter H.O. Craanen. Detail uit een regentenportret (1851) van het Burgerweeshuis. Craanen woonde Turfpoortstraat 15, naast kolonel Daullé op nummer 17. Generaal Quetard had zijn woning en kantoor iets verder op nummer 25.

ook 12 personen te committeren om bij de opneming te assisteren (8). Tot slot verzekerde Quetard hen dat het hem alleen om het welzijn van de ingezetenen ging. Reeds twee jaar had hij met genoeg met veel Naarders opgetrokken en de vrees hen te zien lijden door hongersnood en gebrek was de voornaamste oorzaak om met dit plan van aanpak te komen.

Nummers van de Straten	Namen der Bewoners	Personen aan huis	Voortuig waardappelen aardappelen aardappelen	andere goederen
424	B. Salomon Hegt vrouw 1 kind			keine
25	B. Schippers vrouw & kind			keine
26	Medeke vrouw & zuster 1 dochter	2	100	
27	J. F. Wedekin vrouw & kind zuster	3	80	
28	K. J. J. J. J. van Leeuwen	3	80	

Detail uit een van de inventarisatielijsten van 1 april 1814, hier de woningen 424 t/m 428. Op die grond staan nu de huizen Kloosterstraat 2 t/m 18. Op nummer 2 woonde B.S. Hegt met vrouw en een kind. Zij hadden geen levensmiddelen meer in huis. Dat gold ook voor B. Schippers op nummer 4 met vrouw en vier kinderen. Chirurgien J.F. Wedekin op nummer 6 met vrouw, zuster en een dochter kon nog twee maanden vooruit. Hij had ook nog 100 vaatjes aardappelen.

De gegevens van de inventarisatie zijn bewaard gebleven. Het is aardig daarin te zien dat het twaalfstal burgers de Franse officieren niet hebben laten aanmodderen: de meeste familienamen en adressen zijn namelijk correct genoteerd. Daarom weten we nu nog precies wie er toen ‘warmpjes’ bij zaten, wie helemaal niets meer in huis hadden en weten we ook wie voor het garnizoen werkten, bijvoorbeeld in het arsenaal, het hospitaal of bij de Genie.

Bij de boeren werden die dag nog 70 koeien, 2 schapen, 2 geiten, 24 varkens en 5 kalveren geteld. Met 19 koeien op stal was Gijs Vuijst uit het begin van de Sint Annastraat de rijkste van hen. Jan van Wettum, Marktstraat 26, spande de kroon onder de bakkers. Bij hem stond nog 60 mud tarwe en 20 mud rogge in huis.

Zaterdag 2 april 1814 werd duidelijk dat 556 inwoners in de Vesting konden blijven. Over het lot van 495 Naarders zou wat later worden beslist (9).

Dat proces werd nog vertraagd doordat in de week erna de Vesting werd geteisterd door twee enorme bombardementen. De generaal en de zijnen hadden als gevolg daarvan de handen vol aan puinruimen. Tot twee keer toe werden er in die week onderhandelaars van de Hollandse generaal Kraijenhoff bij de Amsterdamse Poort afgewimpeld met de boodschap dat Quetard de Vesting zou blijven verdedigen tot aan zijn laatste druppel bloed. Pas op vrijdag 8 april had de generaal weer tijd om aan de uitzetting van inwoners te werken.

Exodus

Zaterdag 9 april werd burgervader Poele in de namiddag aangezegd zich ogenblikkelijk met zijn secretaris, de raad en de inventarisatiecommissie bij Quetard te vervoegen. In zijn woning waren ook Daullé, secretaris Jubien en de 12 officieren die de staten hadden ingevuld present. Daullé en Le Vasseur hadden bepaald wie er de volgende dag om 12 uur de stad moesten verlaten. Quetard formuleerde het nog even: ‘495 personen moeten vertrekken, maar omdat er door de bombardementen in de afgelopen 4 dagen al 130 inwoners zijn weggegaan, blijven er nog 365 vertrekkers over.’ Verder zei hij: ‘Dit is mijn wil, het moet geschieden.’ Als klap op de vuurpijl verweet hij Poele hem in zijn streven te hebben tegengewerkt. Had de mai-

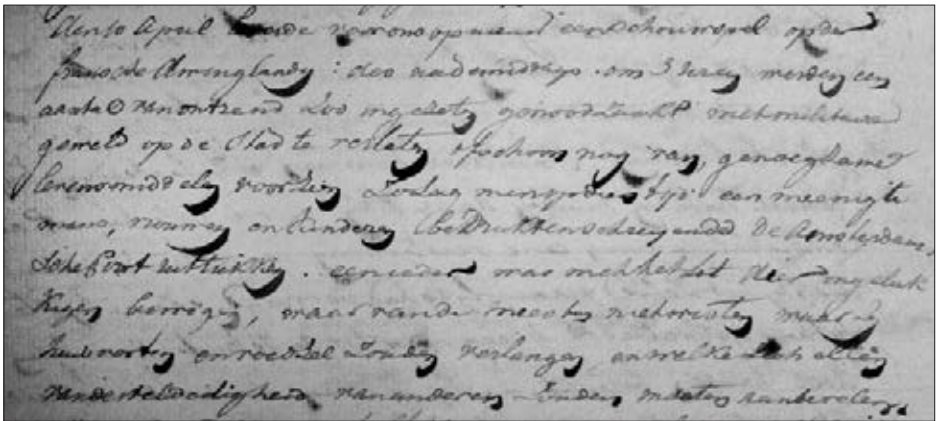
Albertus Nieuwerk was een van de 12 leden van de inventarisatiecommissie (zie noot 8). Detail uit een regentenportret (1851) van het Burgerweeshuis.

re gevolg gegeven aan zijn talrijke aanschrijvingen, dan was dit probleem allang opgelost. Toen de heren bestuurders hiertegen protesteerden, was het geduld van Falba en Daullé op. Ze zeiden dat de missie nu meteen met de grootste spoed moest worden voltooid en daarmee was de kous af.

Die avond nog werden de slachtoffers op de hoogte gesteld. Hun protesten leken tevergeefs. De verslagenheid was groot, ook onder de blijvers. Droefheid was op ieders gezicht te lezen. Om ongeregeldheden te voorkomen liet Quetard een dubbel aantal wachten patrouilleren en rondkleppen dat de burgers zich die avond na achten niet meer op straat mochten vertonen.

‘Zo bracht eerste paasdag ons opnieuw een schouwspel van Franse dwingelandij’, aldus een inwoner die mocht blijven. Om 10 uur werd Poele aangezegd zich met de commissarissen tegen twaalfen bij Quetard te melden (10). Daar kregen de officieren van de telling, wijksgewijs, de opdracht de lijsten der vertrekkers te verifiëren. Quetard liet Poele weten dat er toch nog 150 inwoners van de lijst waren geschrapt. Er bleven echter nog 215 vertrekkers over.

Om half een stonden 123 met pak en zak beladen vaders, moeders en kinderen, bejaarden en kreupelen vertrekbaar bij de Amsterdamsche Poort. Jammeren en klagen was het enige wat men daar hoorde. De nog ontbrekende genomineerden werden door een officier, een commissaris en enkele soldaten van huis gehaald. Even over twee verliet een stoet van 188 pechvogels de stad. Het was voor de meesten onbekend waar zij terecht zouden komen. Bovendien bestond de vrees om door de belegeraars niet te worden doorgelaten (11). De achterblijvers keken hen bedroefd na, de een zag daar zijn jonge kinderen vertrekken, de ander zijn

Detail uit een dagboek: ‘Den 10 April leverde voor ons op nieuw een schouwspel op der fransche dwingelandij: des nademiddags om 3 uren werden een aantal van ontrend 200 ingezetenen genoodzaakt met militaire geweld’ ... enz.

oude vader of moeder. Pas toen duidelijk werd dat ze het Hakkelaarshek waren gepasseerd, keerde men huiswaarts.

Bureaugeneraal

Zo zouden er hier nog meer gedetailleerde voorbeelden van gebeurtenissen kunnen worden aangehaald die iets over het karakter en de kwaliteiten van Quetard prijsgeven. Maar waarschijnlijk is het bovenstaande al te lang en dus genoeg.

Een tijdgenoot, de toenmalige luitenant Büser, noemde Quetard een oude, dorre, magere, afgeleefde man, te zwak om zich veel met dienstzaken te bemoeien (12). Hij zou volgens hem niet meer in staat zijn geweest om de voortvarendheid te tonen die van een commandant in oorlogsomstandigheden zou mogen worden verlangd. Wel kenschetste hij hem als een goedaardig, zachtmoedig en beleefd mens. Maar Büser zag Quetard slechts op een rondje door de stad en toen de oorlog echt was begonnen, was Büser allang weer vertrokken.

Wie echter minutieus de correspondentie van Quetard doorleest, ontdekt daarentegen dat deze 'oude, dorre, magere, afgeleefde man' van achter zijn schrijftafel een imposante hoeveelheid werk heeft verzet, zeer veel vergaderingen heeft geleid, vrijwel dagelijks in overleg is geweest met zijn kolonels, de commissaris van oorlog of burgerlijke autoriteiten, dat hij de financiën beheerde en streng toezicht hield op de invordering van belastingen en dat hij tientallen verordeningen en reglementen uitvaardigde, festiviteiten organiseerde bij hoogtijdagen, de protocollen en conventies tot in de puntjes beheerste en deze ook in acht nam bij onderhandelingen en in de omgang met krijgsgevangenen. Een stroom van brieven getuigt bovendien van zijn opperste waakzaamheid en kordaat handelen om ongeregelde heden in het benarde Naarden te voorkomen. Daarmee heeft hij het leven binnen de Vesting nog enigszins draaglijk weten te houden. Ja, hij was een bureaugeneraal geworden, maar mag er van iemand van zijn leeftijd nog wel verwacht worden dat deze op de barricaden zou springen?

Generaal Quetard was een correct mens. Hij luisterde naar argumenten, wikte en woog alvorens te beslissen. Dat twee van zijn jonge stafleden, vanwege hun operationele taken, er niet altijd het geduld voor konden opbrengen en hem soms presten een knoop door te hakken, is begrijpelijk, zeker onder de moeilijke omstandigheden van die tijd.

Een beminnelijk man

Al voor het beleg hadden de Naarders Quetard leren kennen als een vriendelijke generaal, ja zelfs als een welkome gast bij vooraanstaande burgers. Hij voelde zich dan ook volop geaccepteerd en liet menigmaal weten dat het welzijn van de Naarders hem na aan het hart lag. Zo is het eigenlijk ook wel gebeven. Alvorens op 12 mei te vertrekken heeft hij hier van het stadsbestuur en al de notabelen

Generaal-majoor Jean Philippe de Girard de Miolet van Coehoorn (1794-1872), 2e luitenant der artillerie op 11 april 1814 te Muiderberg. Collectie: Stichting Museum Henkenshage.

met wie hij hier had verkeerd vriendelijk afscheid genomen. Enige dagen eerder nog had hij bij een gezamenlijk diner met al zijn officieren, zijn beminnelijke eigenschappen getoond door een gewonde krijgsgevangene, de luitenant Van Coehoorn (13), bij hem aan tafel uit te nodigen. Onder de disprees Quétard de moed die deze jeugdige officier uit het vijandige kamp in

de strijd bij Muiderberg had getoond en bracht een vererende toast uit op zijn herstel. Vervolgens liet hij hem door kolonel Falba per koets terugbrengen naar zijn afdeling in Muiden.

Misschien heeft Naarden zich wel gelukkig mogen prijzen met deze vriendelijke, wijze oude generaal. Met een minder versleten commandant zou de oorlog wellicht nog beroerder zijn verlopen (14).

Noten:

1. Jacques Quétard de la Porte werd geboren op 5 december 1746 te Orléans en overleed daar op 10 september 1822. Ouders: Jacques Quétard en Marie Noël Bauhaire. Hij begon zijn carrière bij de gendarmerie (compagnie de Flandre) van Lunéville (4-9-1768 - 1-10-1771); luitenant-kolonel 2e klasse bij het 1e bataljon volontairs van Loiret, 9-10-1791; luitenant-kolonel commandant van het 1e bataljon 10-6-1793; in het Belgische leger 1792-1793; kolonel van de 36e halve brigade, later 84e halve brigade (1796) van het Rijnleger, 21-11-1794; gewond aan rechterhand bij de verdediging van Kehl, 22-11-1796; diende bij de overtocht van de Rijn, 21-4-1797; streed in de rang van brigade-generaal in de slag bij Zürich, 25/26-9-1799; commandant van de 1e brigade van de 6e divisie van het Zwitserse leger, 11-1799; brigade-generaal bij het Rijnleger 1800-1803; commandant van het Légion d'honneur, 14-6-1804; gezant te Dalmatië en daarna werkzaam bij de infanterie te Napels 1806; commandant van het departement Taro in Italië, 18-3-1809; brigadecommandant in het Italiaanse leger onder meer te Capo d'Istrië in Dalmatië, 1809-1810; benoeming tot baron de l'Empire, 14-6-1810; met pensioen, 6-8-1811; vestingcommandant te Naarden, 9-12-1811; verliet Naarden, 12-5-1814; keerde terug op zijn thuisbasis, 25-6-1814; op non-actief, 7-1814; ridder in de orde van Saint-Louis, 14-11-1814; definitief met pensioen, 1-8-1815; ging wonen te Fourneaux bij Orléans, 1820. Bron: Georges Six, *Dictionnaire Biographique des Généraux & Amiraux Français de la Révolution et de L'Empire (1792-1814)*, tome II, Paris 1934.
2. Henk Schaftenaar, *Aan de vooravond (1813) van het beleg van Naarden*, in *De Omroeper*, jrg. 26 (2013), nr. 2.
3. Ir. T. van Tol (1922-1996), *Het beleg van Naarden (17 november 1813 - 12 mei 1814)*, in *De Omroeper* jrg. 26 (2013) nr. 4.
4. Antoine Louis le Vasseur was in januari 1814 42 jaar oud en was in 1812 reeds commissaris van oorlog voor Naarden. Zijn secretaris was Martin van Krassenburg, oud 47 jaar. Le Vasseur werd ook wel 'commissaris van vivres' genoemd. Hij regelde het rekwireren van alles wat nodig

was voor het garnizoen en deed de administratieve afhandeling. Talloze brieven (inmiddels zo verbleekt dat deze deels onleesbaar zijn geworden) getuigen daar nog van. Le Vasseur had een maitresse: de uit Utrecht afkomstige Maria Jeanne Oosterbaan, waar hij eerder had gewerkt. Op 16-1-1814 werd uit hun relatie een door Le Vasseur erkende zoon geboren die de naam van zijn vader kreeg: Antoine Louis le Vasseur. De zuster van zijn maitresse werkte als keukenmeid bij 'monsieur le commissaire'. Ook familielid Klaas Oosterbaan werkte daar op kantoor. Op 26-1-1814 kreeg Klaas permissie om vanuit Naarden naar Utrecht terug te gaan omdat hij een ongemak had aan zijn been. Kolonel Van den Bosch van het Hollandse blokkadekorps vond dat maar vreemd: waarom laat de vijand een jongeman die nuttig werk verricht onder het voorwendsel van een ziekte de Vesting verlaten? Derhalve werd Klaas Oosterbaan stevig ondervraagd. Hij liet toen los dat er nog 1100 zakken meel van 150 pond per zak in de Vesting aanwezig waren. Elke dag werden er 8 tot 9 verbruikt. Zout was er nog genoeg en het garnizoen zelf beschikte nog over 50 runderen, aldus deze ingewijde.

5. Christiaan Lodewijk (ook wel Christian Ludwig) von Pfaffenrath de Sonnefeltz, geboren 1-1-1763, overleden te Dordrecht 18-5-1848. Komt uit een geslacht van beroepsmilitairen en begon zijn carrière als vaandrig bij het regiment Waldeck. Dit regiment was een van de subsidietroepen (huurlingen), die in de 18e eeuw dienst deden in het Staate leger. Het was een eenheid die zich nooit mengde in politieke zaken en altijd trouw de militaire zaak had gediend. Vanaf 1795 maakte deze eenheid deel uit van het Bataafse leger. Loopbaan Von Pfaffenrath: vaandrig te Goeree, 31-8-1778; majoor infanterie 2e bataljon 1e regiment Waldeck, 11-11-1802; opheffing regiment Waldeck, 1806; luitenant-kolonel 1e regiment infanterie, 1808; marcheerde begin september 1808 met zijn regiment van Hellevoetsluis naar Parijs (inspectie door Napoleon) en verder naar Saint-Jean-de-Luz om deel te nemen aan de Spaanse veldtocht; streed in de rang van kolonel in de Hollandse brigade van de Spaanse armée in de slag bij Ocaña, 11-1809; benoemd tot ridder in het Légion d'honneur; commandant van een van de twee bataljons Bezoldigde Garde van Amsterdam, 1813; was 17-11-1813 met zijn bataljon gelegerd te Naarden, waardoor hij onder generaal Qué tard de la Porte en in naam van Napoleon, aan wie hij de eed van trouw had afgelegd, de strijd moest aangaan met het andere bataljon Bezoldigde Garde van Amsterdam, dat onder het gezag van generaal Kraijenhoff voor erfprins Willem had kunnen kiezen; ging in 1814 na het vertrek der Fransen met pensioen en vestigde zich te Dordrecht.
6. Henk Schaftenaar, *In naam van Napoleon. Kolonel Jean Falba (1766-1848), daadkrachtig strateeg beleg Naarden*, in De Omroeper jrg. 26 (2013) nr. 4.
7. Pierre Marie Joseph Daullé geboren te Wamin 12-4-1778, overleden te Grandcamp 23-4-1871. Gehuwd met Claire Françoise Augustine Richier. Zoon van Jean Marie Daullé, burgemeester van Wamin en Seraphine Joséphe Mahieu. Loopbaan: leerling polytechnische school, 1799; school van de artillerie en genie te Metz, 1801; luitenant, 1802; op Guadeloupe, 1804; kapitein bij de sapeurs en in Dalmatië, 1807; deelname Duitse armée, 1809; belast met fortificatie Ragusa en majoor der genie, 1810; chef genie 4e korps van de Grande Armée (Russische veldtocht), 1812; kolonel, 16-10-1812; commandant genie Pillau (ten noordoosten van Danzig), 1812-1813; commandant genie Amsterdam, 15-10-1813; commandant genie Naarden, 11-1813; directeur fortificaties Arras, 6-1814; vervolgens werkte Daullé in België, 1815; Ajaccio, 1816; Lille, 1818; brigadegeneraal, 3-12-1835; inspecteur-generaal genie verschillende arrondissementen, waaronder in Algerije (1836-1839); luitenant-generaal, 9-4-1843; ontslag uit militaire dienst, 8-6-1848. Toen Daullé in 1814 net terug was in Frankrijk werd hij benoemd tot lid van het Légion d'honneur. Aan zijn overlijden in 1871 werd ook aandacht geschonken door de Nederlandse kranten. Te Naarden woonde Daullé in de Turfpootstraat, nu nummer 17.
8. De commissie werd gevormd door de heren van de municipale raad: W. Ruighout, J. Dun, N. Coenders, W. Verkerk, F. Perk, J. van Dillewijn en J. Bolten, aangevuld met de notabelen J.P. Thierens, F. van Croogh (de adjunct-maire), J.J. Thierens, Alb. Nieukerk en J. Ketjen.
9. Naarden had voor het uitbreken van de Franse oorlog ongeveer 1800 inwoners. Tal van bewoners hebben hun vrouw en kinderen toen naar familie of bekenden in veiliger oorden laten vertrekken. Met de latere vertrekkers erbij moeten dat ongeveer 750 personen zijn geweest. Onder de blyvers bevonden zich veelal personen die niet over opvangadressen in veiliger oorden beschikten. Op 1 april bedroeg het aantal inwoners nog 1051, na de exodus op 10 april waren dat er nog maar 706.
10. Uit vrees voor tumult onder de burgerij werd ondertussen het hele garnizoen opgetrommeld. Om 12 uur stonden alle militairen aangetreden en hield de staf ze paraat tot de stoet van vertrekkers uit het zicht was.
11. In een brief van 11 februari 1814 schrijft erfprins Willem aan generaal Kraijenhoff dat onder geen voorwaarden nog langer inwoners van Naarden, of militairen die door de commandant van de Vesting worden weggezonden, door zijn voorposten mogen worden aangenomen. Indien

- nodig moeten ze zelfs met geweld worden afgewezen.
12. Henk Schaftenaar, *Een Hollandse officier in een Frans garnizoen. Jacob Theodoor Büser (1789-1868), 2e luitenant te Naarden in november 1813*, in *De Omroeper* jrg. 26 (2013) nr. 3.
 13. Jean Philippe de Girard de Miolet van Coehoorn (1794-1872) was de dappere 2e luitenant der artillerie die op 11 april 1814 een batterij op de Westdijk bij Muiderberg verdedigde tegen de Fransen. Hij week niet van zijn post. Nadat zijn krachten het door steekwonden en sabelhouwen (in zijn gezicht, het hoofd, de borst, en tal van lichtere wonden) begaven en de Fransen op het punt stonden hem te doden, werd hij gered door een gendarme. Aldus zwaar gewond en bijna bewusteloos hees de gendarme hem op zijn paard en bracht hem als krijgsgevangene naar de Vesting, waar hij zeer correct werd bejegend en in het hospitaal werd verpleegd. Zijn sabel en doorstoken kleren werden aan het hoofdeinde van zijn bed opgehangen. Verscheidene Franse officieren en manschappen namen notitie van hem en lieten hun genegenheid voor deze dappere officier blijken. Enkelen gingen daarmee zelfs zo ver door hem uit te nodigen om in hun gelederen terug te keren naar Frankrijk. Het werd een strelende gewaarwording voor hem toen hij enkele dagen voor de terugtocht van het garnizoen naar Frankrijk door twee officieren uit het hospitaal werd afgehaald. Leunend op hun armen werd hij naar Quetard geleid die hem aan tafel uitnodigde en de vererende toast op hem uitbracht. Op 10 mei 1814 werd Coehoorn per rijtuig door kolonel Falba persoonlijk naar Muiderberg gebracht die hem daar overdroeg met de woorden: 'J'ai l'honneur de vous présenter un brave officier de vous; j'espère qu'il sera récompensé.' Zie ook Henk Schaftenaar, *De Franse uitval naar Muiderberg op de tweede paasdag van 1814. Willemsorde voor De Girard de Miolet van Coehoorn, maar kritiek op Kraijenhoff, Kamps en Van der Hummel*, in *De Omroeper*, jrg. 23 (2010) nr 1.
 14. Dit verhaal is ontleend aan een veelheid van manuscripten, journalen, memorialen, briefwisselingen en andere documenten die bewaard worden in het Stadsarchief van Naarden, het Nationaal Archief te Den Haag, het Noord-Hollands archief te Haarlem, het Stadsarchief van Amsterdam, de Archives de la Guerre te Parijs en de universiteitsbibliotheek van Leiden.

Meer weten over de oorlog van 1813-1814?

www.stichtingvijverberg.nl

Op de kop af twee eeuwen terug

Over de lotgevallen van burgers en militairen te Naarden in de winter van 1813-1814

Henk Schaftenaar

Met gemiddelde temperaturen van -3,3 en -2,6 graden in januari en februari wordt de winter van 1814 nog altijd met 'buitengewoon streng' bestempeld (1). De decembermaand van 1813 viel nog enigszins mee, maar in de eerste helft van maart vroom het onafgebroken en bij het begin van de lente zat de 'hal' nog zo diep in de grond, dat er een pikhouweel nodig was om een graf te delven.

De weergoden waren de burgers en de militairen van het garnizoen van Naarden niet goed gezind. Felle koude, gladde wegen, sneeuw, mist, storm en ijs plaatsten mens en dier voor grote problemen. Kommer en kwel was aan de orde van de dag en toen het weer eindelijk verbeterde, wierpen onze landgenoten nog even duizenden bommen en granaten in de door de Fransen bezette stad.

Dit artikel verhaalt over barre omstandigheden en wederwaardigheden van mensen in oorlogstijd, kortom over de lotgevallen van burgers en militairen van Naarden in hun belegerde vesting.

Kinderarbeid verboden

De eerste week van 1814 begon met hevige sneeuwval gevolgd door een aanhoudende strenge vorst. De grachten en andere wateren rond Naarden vroom dicht en bleven tot ver in maart met ijs bedekt; enkele kanonneerboden voor de kust moesten halsoverkop vertrekken (2).

Wegen waren door gladheid moeilijk begaanbaar geworden, ook in de Vesting. Op dinsdag 11 januari gelastte garnizoenscommandant generaal Quetard de burgers om zand of andere natuurlijke materialen op straat te strooien teneinde ongelukken te voorkomen.

Onder deze omstandigheden verlieten tientallen deserteurs de Vesting en was de vrees voor een bestorming niet ongegrond. Ter voorkoming werden extra wachtposten ingesteld en in het ijs op de grachten werd een geul uitgehakt. Alle mannelijke inwoners tussen 18 en 60 jaar werden ingezet om de wakken open te houden. Overdag was een ploeg van 50 burgers onder leiding van een voorman onafgebroken in de weer met het breken van de ijsplaat en het uithalen van schotsen. Ondertussen werden de steile walkanten door de 'pompiers' in ijshellingen veranderd door ze met water te bespuiten. Om het deserteren nog moeilijker te maken, gebod de generaal de burgers hun ladders in te leveren. Wie er een nodig had, kon

De achterzijde van het voormalige Diaconiehuus in de Gansoordstraat. In 1812 werd het pand tot militair hospitaal bestemd. De achttien bejaarden verhuisden toen naar het huis Kloosterstraat 9.

De Hendrik de Keyserhuizen in de Kloosterstraat. Links het huis nummer 9 waar in maart 1814 de weduwe De Jong de zorg had over nog elf 'oude lieden' van de Gereformeerde Diaconie van Naarden. Ernaast, op nummer 11, was de woning annex kantoor van kapitein-ingenieur Willem Lobry.

er een met opgave van redenen halen en weer terugbrengen bij het magazijn in de Grote Kerk. Zondag 23 januari inspecteerde kolonel Daullé de geul op de gracht en zag daar tot zijn ontsteltenis veel kinderen werken. Zelfs stonden er dreumesen in de felle vrieskou op de wallen om de hellingen nat te maken. Direct stuurde hij het grut naar huis en liet de ploegbaas weten dat hij daar voortaan nooit meer kinderen onder de vijftien jaar wilde zien werken.

Dat het op de wallen spekglad geworden was, ervoer een dag later de kanonnier Valk (3). Hij was, althans zo vertelde hij, om elf uur 's avonds op bastion Nieuw Molen uitgegleden en op het ijs gevallen. Door het gure weer had niemand hem horen kermen. Het was een wonder dat zijn makkers hem de volgende ochtend nog levend aantreffen. Met een gebroken linkerdijsbeen werd hij naar het hospitaal gebracht. Aan zijn verhaal werd overigens weinig geloof gehecht. Men vermoedde dat hij had willen deserteren, met een touw aan een pen in de wal.

Die nacht was de vorst feller dan ooit. Na een dag ijshakken vroomde de geul weer helemaal dicht. Meer dan ooit dacht de garnizoensleiding dat een bestorming nabij was en daarom hield kolonel Falba zijn manschappen paraat. In dezelfde nacht bevroren zijn tenen en dat zal zeker niet alleen bij hem het geval zijn geweest.

Secretaris Jubien, alias Smerige Hannes

Sinds kerstavond had men twee muzikanten van het 4e Regiment Etrangers niet meer gezien. Hun commandant veronderstelde dat ze zwemmend de gracht waren overgestoken en dus waren gedeserteerd. Zijn vermoeden bleek ten dele juist. Woensdagmiddag 23 maart ontwaarde een oplettende soldaat vanaf de wal van bastion Promers de contouren van twee menselijke lichamen in de ijsvloer. Het bleken de lichamen van de muzikanten die door de ingetreden dooi opeens zichtbaar waren geworden. De mannen stonden bekend als goede zwemmers, maar vermoedelijk waren ze op hun vlucht door drank overmand en door onderkoeling verdronken. Al snel ging het praatje dat de muzikanten er met een volle beurs vandoor waren gegaan. Toen de heer Jubien, de secretaris van de generaal, dat hoorde, besloten hij en drie Fransen met een werkpontje door het ijs te breken om zich van de buit meester te maken. Jubien stond als een protserig mannetje bekend. De Naarders noemden hem 'Smerige Hannes'. Twee uur hadden de Fransen nodig om bij de reeds in staat van ontbinding verkerende lichamen te komen. Hun lugubere gestuntel werd vanaf de wallen met afschuw gadeslagen. Op de plek des onheils trokken ze de lijken in het pontje en doorzochten hun zakken. De oogst was slechts een duit of vier, een verroest mes en een schaartje. Jubiens teleurstelling was groot. Zonder blikken of blozen vertelde hij zijn relaas, niet beseffend welk een flater hij had geslagen.

De plek in de bedekteweg nabij de Oostbeer, die in februari 1814 tot begraafplaats werd bestemd.

Begraafplaatsperikelen

Vrijwel dagelijks togen Joseph Marie Bourelly (34 jaar) en Marie François Benjamin Mouillard (34 jaar), beiden leidinggevende in het garnizoenshospitaal, naar burgemeester Poele om het overlijden van een militair aan te geven. Na registratie werden de doden aan de zuidwestzijde van de Grote Kerk op het kerkhof met enig militair vertoon ter aarde besteld. Telkens was het daar zoeken naar een vrije plek. Poele had zijn zorgen hierover reeds kenbaar gemaakt en toen hij er met de officier van gezondheid een kijkje ging nemen, constateerden zij dat er lijken lagen die slechts met één voet aarde waren bedekt. Deze onhygiënische toestand eiste direct een oplossing, waarop de generaal een gedeelte bedekte weg tegenover de rechterface van bastion Oranje tot begraafplaats liet bestemmen. Kapitein-ingenieur Willem Lobry werd met de uitvoering belast. Op zijn kantoor, Kloosterstraat 11, zou voortaan worden bepaald op welk moment er daar begraven mocht worden (4).

Op 12 maart overleed Judith Jacobs, 68 jaar oud. Ze was de vrouw van Salomon Samuel van der Hoek die op de hoek Sluisstraat/Vrouwenstraat woonde. David Andries Heijlbron en Marcus Andries Spitz, geloofsgenoten van de familie, regelde de aangifte. Maar door de blokkade was een begrafenis op de joodse begraafplaats van Muiderberg onmogelijk. Om haar toch volgens religieuze gebruiken ter aarde te kunnen bestellen, werd aan Abraham Lopes de Leao Laguna (5), de voorman van de Israëlitische Gemeente van Naarden, vergund haar in de tuin van de synagoge aan de Gansoordstraat te begraven.

Op 24 maart werd de 27-jarige François Collin, fuselier bij de douaniers, vermist. Drie dagen eerder had men hem voor het laatst gezien in zijn kosthuis. Men wist zeker dat hij niet was gedeserteerd; zijn spullen stonden nog in de kazerne, zelfs het door hem voor die dag gekochte proviand. Daarop verzocht de generaal aan burgervader Poele om naar hem te laten zoeken, bij voorkeur in de omgeving van de kleine huisjes aan het eind van de Kloosterstraat. Maar Collin bleef meer dan een maand onvindbaar. Enige dagen voor het vertrek van de Fransen werd een lijk gevonden in een achterafhoek van het kerkhof van de Grote Kerk. Dat bleek het lichaam van Collin te zijn. Op 4 mei deed zijn chef, kapitein Alexander Lolote, aangifte. Daarom kunnen we nu nog vertellen dat fuselier Collin in de stad Montmédy in het noordoosten van Frankrijk was geboren, maar over zijn doodsoorzaak werd nooit iets bekend.

Aan 'koffiebonen' geen gebrek

Tijdens het beleg van Naarden sneuvelden vooral veel manschappen van het Regiment Douanes Imperiales. Zij vormden, zowel kwantitatief als kwalitatief, de belangrijkste eenheid binnen het garnizoen en werden daarom bij elke uitval als hoofdmacht ingezet (6). Vlak voor de terugkeer naar Frankrijk, de meesten waren van Franse origine, bestond het korps nog altijd uit 571 militairen.

Douaniers behoorden eigenlijk niet tot de militaire macht, maar waren, vanwege

De Sluisstraat was één groot douanecomplex. Rechts het huis Het Hof van Holland dat in de oorlog van 1813-1814 als douanekazerne dienst deed. Links de herberg Het Amsterdamsche Veerhuis waar J. Jurrissen de tapper was. Ook hij gaf logies aan meerdere douaniers.

hun militaire vooropleiding, het dragen van wapens, hun goede discipline en grote betrouwbaarheid makkelijk militair inzetbaar. Aanvankelijk werkten ze in havens en aan grenzen, maar nadat Napoleon hen meer bevoegdheden had gegeven, gedroegen zij zich steeds meer als gendarmes en assisteerden ze bij het handhaven van allerlei knellende regels die de Fransen de burgers hadden opgelegd. Ze kwelden de Hollanders met processen-verbaal en aasden als hongerige wolven op het moeizaam verdiende geld. Zelf bedienden zij zich echter van grote voorrechten, leidden een goed leventje en waren daardoor in het algemeen bepaald niet geliefd.

In Naarden hadden de douaniers het echter bar slecht. Half november 1813 waren er honderden met hun gezinnen uit het noorden van ons land via Amsterdam naar het Franse refugium Naarden gevlucht, waar ze in tot kazernes omgevormde stallen, werkplaatsen en huizen werden ondergebracht. Zo veranderde bijvoorbeeld de hele Sluisstraat (laatste deel Marktstraat) in één groot douanewooncomplex. 'Hoe zwaar moet het de koffiebonen (zo werden de douaniers hier genoemd) niet gevallen zijn, die aan een zo goed leven gewend waren en nu, verstoken van alle voorrechten, zich moesten voeden met schrale spijsen en, in plaats van op zachte bedden, nu nachten aaneen zonder uit de kleren te gaan op enkel stro moesten slapen in lokalen waar de strenge winterkoude en felle vorst van alle kanten door de openingen heentrok', schreef een inwoner van Naarden die toen met enig leed-vermaak naar dat verwende volkje keek.

Dat volkje gedroeg zich wel als een hechte groep. Op 14 maart overleed Teuntje Heijmans, slechts 32 jaar oud en vrouw van een douanier. Ze woonde met haar vier kinderen op het adres Peperstraat 13. Haar man George Hanta was in oktober 1813 uit Naarden vertrokken en niemand wist waarheen. Zo bleven vier wezen - de oudste was twaalf jaar en de jongste nog maar elf maanden - moederzielalleen in het belegerde Naarden achter. De droeve gebeurtenis maakte diepe indruk op de douaniers. Robert Mengel, een veertigjarige adjudant-majoor van het regiment, ontfermde zich over de ongelukkige kinderen en organiseerde een collecte onder zijn collega-officieren. Uit de

De voormalige herberg 't Witte Paard op de hoek Marktstraat/Sint Annastraat, waar Hendrik Sypesteyn de waard was.

opbrengst konden Teuntjes begrafenis en drie maanden opvang voor de baby worden betaald. De zoon van twaalf bleef onder de hoede van Mengel, die daarvoor een kleinigheid ontving. De twee middelste kinderen werden aan hun grootmoeder mevrouw Heijmans in Den Haag toevertrouwd. Hendrik Sypesteyn, de waard van 't Witte Paard tegenover het Stadhuis, kreeg permissie om de kinderen naar Amsterdam te brengen. Daar heeft hij ze aan de zorg van de schipper van de Haagse pakschuit overgegeven, die ze bij hun grootmoeder heeft gebracht. In april zond Willem Poele mevrouw Heijmans een waardepapier van 50 gulden. Het was het restant van de collecte onder de douaniers.

Het was inderdaad tobben voor de douaniers, ook in hun kazernes. De ene dag wilde de kachel niet branden en de andere dag stond het hele pand onder de rook. Eind januari brak er schurft uit in een van hun onderkomens. De commissaris van oorlog zocht naarstig naar een ruimte om de besmetten te isoleren. In het achterhuis van het pand Kloosterstraat 19 werd even een kamer voor hen ingericht, maar twee weken later was er nog steeds geen geschikt zaaltje gevonden. Ondanks de ellende binnen het korps keken de Naarders er raar van op toen ze hoorden dat er een kapitein van de douaniers was gedeserteerd. Dat hadden ze niet verwacht van een officier van dat toch wel zeer gedisciplineerde keizerlijke korps.

Zwijnenstal

Uit vrees voor nog meer besmettingen gelastte de generaal begin februari een opruimactie en stelde daarvoor paarden-wagens ter beschikking. Alle straten en goten moesten ontdaan worden van vieze troep. Ook vroeg hij aan Poele om te willen bevorderen dat de burgers hun woningen schoonmaakten. Eind maart herhaalde zich zo'n veegtafereel. Twaalf karren waren er nodig om alle rotzooi buiten de stad te dumpen.

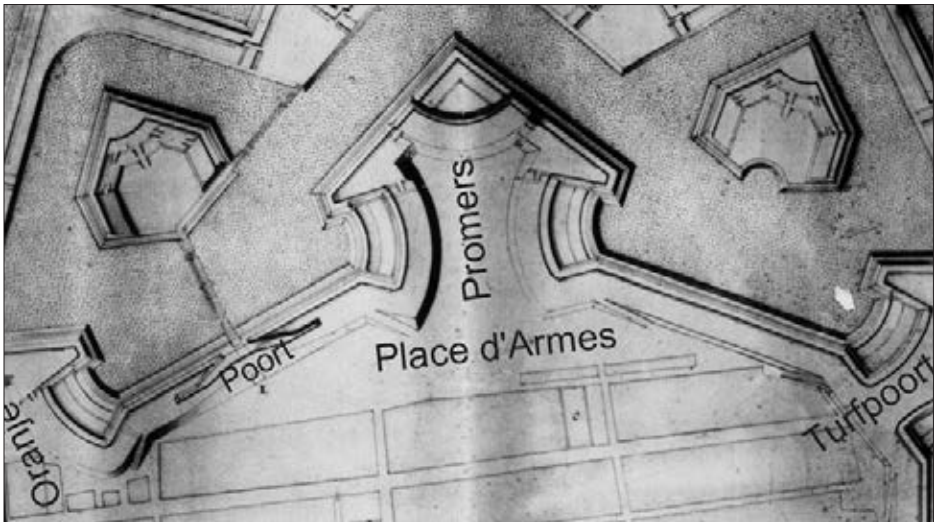
Half april leek de Vesting meer op een zwijnenstal. Het hemelwater wilde niet wegzakken en overal ontstonden grote, modderige plassen vol vuiligheid. Bij de garnizoenslagerij lag een berg met slachtafval. Een afvaldepot aan de noordoostzijde van de Grote Kerk was overvol en stonk een uur in de wind.

Het oude aanzien van de Utrechtse Poort, de doorgang voor gewapende detachementen en konvooien houthakkers naar Valkeveen, Oud Naarden en Oud Bussem.

Zeven bomen werden er in dit deel van de Raadhuisstraat in maart 1814 opgeofferd. Links het in de oorlog goedlopende Franse café of koffiehuis van Elias Philippus Langsdorf. De uitbater moest nogal eens gemaand worden om zijn etablissement 's avonds op tijd te sluiten.

De Place d'Armes was de grote appèlplaats voor het garnizoen. Op het westelijk deel van het plein stond een lijnbaan en in het midden, bij de keel van bastion Promers, een kruithuis.

Goten en putjes zaten met drek verstopt en uit verlaten huizen kwam de stank van ontbinding. Maar de lange duur van het beleg had de ingezetenen apathisch gemaakt; ze weigerden paarden en karren ter beschikking te stellen voor het opruimen van de troep. Pas onder dwang van officieren kon in de vroege ochtend van 15 april met de schoonmaak worden begonnen. Het bleek een gigantische klus. Alleen al met de berg slachtafval waren die hele dag vier paard-en-wagens met begeleiders bezig.

Brandhout

Half januari 1814 was het garnizoen door zijn brandhout heen en een maand later werd de laatste turf uitgedeeld; in korte tijd waren er anderhalf miljoen turven in rook opgegaan. Daarna zouden de kachels worden gevuld met alles wat maar wilde branden. Burgers sloopten omheiningen, schuurtjes en meubilair en in het Stadhuis belandde een deel van het oude stadsarchief in de haard. De garnizoensleiding organiseerde dagelijks brandhoutexpedities. Onder dekking van een detachement militairen stroopten houthakkers - veelal burgers in dienst van de Genie (7) - de nabije omgeving van de Vesting af.

Op 14 februari ontaardde zo'n expeditie in een confrontatie met het Hollandse blokkadekorps. Met een voorhoede van 200 militairen en twee veldkanonnen beschermde kolonel Von Pfaffenrath de werklieden die op verlaten boerenerven langs het Zandpad karren met hout en hooi vulden. De operatie verliep vlot, maar toen er vanaf het Hakkelaarshek werd gevuurd, werd de achttien jaar oude Jan de Boer door een 12-ponds kogel getroffen en was op slag dood. Jan was uit vrije wil meegegaan om een paar stuivers te verdienen. Hij was de zoon van metselaar Syp de Boer, die met zijn gezin in het huis op de hoek van de Jan Massenstraat/Raadhuisstraat woonde.

De jacht naar brandstof begon eigenlijk al in december: eerder in het schootsveld gevelde bomen werden binnen de Vesting gesleept. In januari volgden de stroomtochten, eerst langs boerderijen en later in het eikenhakhout van Valkeveen. De oogst werd aangevuld met schuttingen, deuren en kozijnen, gesloopt uit bouwvallen binnen en buiten de Vesting. Zo verdween het hout van het huis De Doorneboom (in de Huizerpoortstraat), de hofstede Stadzigt en de buitenplaats van Nuboer (beide in de Naardermeer), de herberg De Roskam en de boerderij Het Pannenhuis (beide langs de trekvaart) in de kachels van het garnizoen (8).

Toen dat nog niet genoeg was, eiste de generaal op 27 februari van de stad 20.000 turven en 50 kuub brandhout. Willem Poele besloot de turf per rekwisitie bij die burgers te halen die de meeste turf in voorraad hadden. Ze kregen uit de stadskas 14 stuivers per honderd turven vergoed. Voor brandhout offerde de burgemeester de zeven bomen in het brede gedeelte van de Raadhuisstraat (9). Maar eind maart

Een deel van de 'Place d'Armes' (Adriaan Dortsmanplein) met enkele bomen die het bombardement van 6 april 1814 hebben overleefd. Een foto uit het laatste kwart van de 19e eeuw uit de collectie van het Nederlands Vestingmuseum.

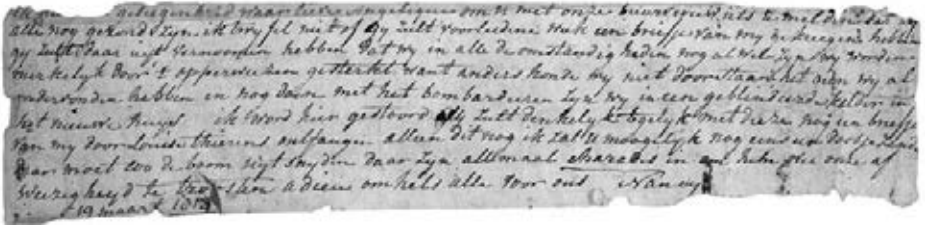
vroeg de generaal opnieuw om hout. Dat probleem loste zich echter vanzelf op; bij een zwaar bombardement op 6 april werden op de 'Place d'Armes', het grote garnizoensterrein voor bastion Promers en de Utrechtse Poort, zoveel bomen beschadigd dat er voorlopig weer genoeg brandhout was (10).

Maar dat natte, groene hout wilde maar slecht branden. Deed zich een gelegenheid voor om aan wat droog hout te komen, dan vloog iedereen er op af. In de ochtend van 23 februari waren enkele douaniers en étrangers op het idee gekomen om wat hout uit het leegstaande Lijnbaanshuis (11) aan de Beijert te slopen. Hun aantal groeide binnen een mum van tijd aan tot circa dertig man. Na een kwartiertje rauzen zat er geen deur, raam of kozijn meer in het pand. De roofzucht had echter alle bedachtzaamheid gedooft; terwijl ieder nog binnen was, stortten de muren van het huis in. Twee mannen werden gedood en twee ernstig gewond.

Vader en zoon De Graaf in het gevang

Tot zijn ongenoegen heeft de generaal menigmaal moeten ervaren dat de inwoners van Naarden het niet zo nauw namen met de regels die hij op 17 november 1813 en later had afgekondigd. Veelal kon hij, bij overtreding, het geduld opbrengen om te waarschuwen in plaats van tot vervolging over te gaan.

Op 22 februari bijvoorbeeld was er weer eens een deserteur met een ladder gevlucht.

Een per postduif verzonden briefje van 'Nancy' (zie noot 13) uit de belegerde Vesting.

Het op het ijs achtergelaten exemplaar moest wel van een burger afkomstig zijn want bij de artillerie en genie herkende men het leertje niet. Burgervader Poele werd weer eens op het matje geroepen en moest deemoedig erkennen dat zijn boodschap kennelijk niet goed was overgekomen. Maar hij kreeg een herkansing en mocht nogmaals de burgers vertellen dat zij nu echt hun ladders moesten inleveren.

Terwijl de een zijn ladder verstopte, speelde de ander oorlogsgevoelige informatie

In de latere winkel van Van Norren op de hoek Peperstraat/Turfpootstraat zat in de oorlog 1813-1814 de kroeg van vader en zoon De Graaf. Zij boden aan zoveel militairen logies dat hun etablissement ook als kazerne werd omschreven.

door via deserteurs (12). Weer een ander verspreidde berichten met duiven (13) en een wel heel brutale burger dorst dat zelfs met lichtsignalen te doen. Zo werd er in de avond van 14 maart tot twee keer toe over en weer geseind tussen personen in de Vesting en op een plek ten oosten van Amsterdam (14). Een wacht op de wallen meldde het geval: uit een tuin werd aan een lange staak een lantaarn omhoog gestoken om signalen afgegeven. Het was echter niet goed te onderscheiden uit welke tuin het precies kwam. De volgende dag sprak de generaal hierover met de burgemeester en liet deze weten dat dit wel een heel ernstig delict was. Zijn waarschuwingen mochten niet veel baten, de burgers hadden ze al zo vaak gehoord. Toch pakte het wel eens verkeerd uit. Op 13 januari werden vader en zoon De Graaf, de tappers van de kroeg Peperstraat 24, gearresteerd. Zij zouden in hun etablissement, waar veel soldaten ook logies genoten, aansporingen tot desertie hebben gedaan. Tien dagen later zaten de kroegbazen nog steeds vast. Met hun hechtenis wilde de generaal een signaal afgeven; ook voor de burgers gold hier het militaire strafrecht (15).

Een granaat in de soep

Het duurde even eer het Hollandse blokkadekorps over enkele kanonnen, houwitseren en wat munitie kon beschikken. Pas na twee maanden beleg konden rond het middaguur de eerste granaten in de stad worden geworpen. Het vuur kwam uit twee houwitseren die in een laagte nabij de Zwarte Weg verdekt waren opgesteld. Er vielen 30 granaten in de Vesting. Na twee uur stopte het vuur; de houwitseren waren door hun assen gezakt (16).

In de Vesting zat de schrik er evenwel goed in. Men vermoedde dat dit geweld wel eens dagelijkse kost zou kunnen worden. Onmiddellijk nam de generaal maatregelen. De brandweer (17) werd onder het directe gezag van de kolonel der Genie gesteld en de burgers werd aangeraden om schuilplaatsen (18) te maken. In enkele poternes werden vlonders en stro gelegd om als bomvrije nachtverblijven te kunnen dienen.

Bij de eerste beschieting raakte een tiental militairen gewond, men kon nog niet over een veilig heenkomen beschikken. Een van de soldaten was er ernstig aan toe, een granaatscherf had een deel van zijn kuit weggeslagen. Een enkele burger had een lichte verwonding opgelopen en verder waren zes huizen flink beschadigd. Bij drie muzikanten van de bezoldigde garde van Amsterdam viel een granaat door de schoorsteen precies in hun pan met pruttelende soep. Hun winterkost verdampte, maar geen der heren werd gewond.

Tragedie in huize Schöning

Vanaf 14 februari werden de beschietingen een nachtelijk terugkerend fenomeen (19). Twee dagen later schreef een inwoner: 'Waren de twee vorige nachten nog met beperkte schade afgelopen, vanavond toonde zich een droevige gebeurtenis aan velen die het tot ontzetting hadden gehoord. De eerste houwitsergranaat die de stad om tien uur had bereikt werd een toneel van verbazing en ontroering voor de weduwe Truitje Burger (Red. Geertruy Schöning-Borging). Als moeder van twee jongens en een meisje sleet zij in armoede haar leven in het kleinste huisje van de hele stad (20). De vrouw had zich naar gewoonte met haar drie kinderen in slechts een bedstede met wat stro ter slape gelegd, vermoedelijk had zij elders geen veilige schuilplaats kunnen verkrijgen. De granaat sloeg door het dak en explodeerde in haar bedstede. Tot ieders grootste verwondering en ontzetting werden de twee jongens gedood en behield de moeder met het jongste kindje het leven. Het hart van een ieder die de verbrijzelde jongens heeft gezien, kromp ineen bij het aanschouwen van dit schrijnende tafereel.'

Die nacht vielen er meerdere bommen op huizen rond de Grote Kerk. Ook het kerkgebouw zelf werd geraakt, enkele granaten sloegen door het dak en explodeerden met donderend geraas op de grafzerken.

Drie dagen later boorde een granaat een schip in de Binnen Haven de grond in en op 25 februari werd de toren van de 'Roomsche Kerk' in de Bussumerstraat ernstig beschadigd. Zo ging het vervolgens wekenlang door. Soms viel de schade mee, veel granaten plonsden in de grachten of explodeerden in de lucht.

Stormenderhand

Met het bombarderen van Naarden heeft de Hollandse generaal Kraijenhoff bepaald niet de belangen van de inwoners gediend; alsof er geen landgenoten meer woonden in de door de Fransen bezette, armzalige stad.

Al in een vroeg stadium had Kraijenhoff het plan opgevat de Vesting desnoods

In de wintermaanden van 1814 heeft de Genie van het belegeringskorps door talloze werklieden honderden schanskorven en fascines (matten van wilgentenen) laten maken om tot dekking te kunnen dienen. Doordat de 'hal' nog diep in de grond zat, moesten de schanskorven in plaats van met aarde met mest worden gevuld.

met geweld in te nemen. Daarvoor liet hij ladders en bruggen maken en hield 60 wagens met mest - de aarde was stijf bevroren - achter de hand om bij zo'n aanval tot dekking te kunnen dienen. Ondertussen reorganiseerde hij het blokkade- of observatiekorps tot een belegeringseenheid, die bij een bestorming zou kunnen worden ingezet. Maar het ontbrak zijn troepen aan zwaar geschut. Dat kwam vrij toen de Fransen op 20 februari de vesting Gorinchem hadden verlaten. Het heeft ruim een maand geduurd om een deel van dat oorlogsmaterieel van daar naar hier te krijgen (21). Met de opstelling van de kanonnen, houwitsers en kruithuizen in het schootsveld heeft de majoor der artillerie J.G. Michaël (22) (tot de rang van kolonel, zoals de straatnaam aangeeft, is hij echter nooit bevorderd) bekendheid verworven. Op 11 maart nam Kraijenhoff het opperbevel van het belegeringskorps van kolonel Van den Bosch over en vestigde zijn hoofd-kwartier in Weesp.

Marietje Huigens gedood

Na veel tegenslagen stonden begin april circa 30 vuurmonden, elk met munitie voor 50 tot 100 schoten, verdeeld over 4 batterijen (Berghuis, Kommerrust, de Rode Brug (23) en de oostelijke lunet aan de Karnemelksloot) in stelling. De inwoners van Naarden wisten ervan en maakten zich grote zorgen. Toch koesterden zij de opvatting dat het toch nooit de bedoeling van hun landgenoten kon zijn

De oostelijke lunet aan de Karnemelksloot getekend door de daar dienstdoende luitenant Jacob Nepveu. De batterij van deze schans werd, met weinig resultaat, ingezet bij de bombardementen van 4 en 6 april 1814. Detail van een tekening uit de collectie van het Stadsarchief van Amsterdam.

*Pieter Gerardus van Os,
kapitein bij de Landstorm.*

*Albertus Perk,
luitenant bij de Landstorm.*

om de stad plat te bombarderen. Maandag 4 april leverde hen echter de treurige kennis op dat zij zichzelf daarmee jammerlijk hadden bedrogen. Om vier uur in de middag - het regende aanhoudend - begon een twaalf uur durend bombardement. Circa 1000 kogels en houwitsergranaten, waaronder die van het zwaarste kaliber, vielen in de stad. De schade was enorm. In de Voorstraat (eerste deel Turfpoortstraat) was geen huis meer te vinden waar geen kogel of granaat door het dak was gegaan. De kerktoren kreeg vele voltreffers te verduren en op de bastions Promers en Turfpoort werd bressen in de wallen geschoten. Nadat de eerste bommen waren gevallen, dacht Marietje Huigens (24), het dienstmeisje van boer Gerrit Vuist, tussen de koeien in de stal aan het Kerkpad een veilig heenkomen te hebben gevonden. Maar om zes uur sloeg het noodlot toe: een 36-ponds kogel knalde door het dak. Ze werd op slag gedood.

Op zijn hoofdkwartier werd Kraijenhoff van uur tot uur op de hoogte gehouden van het verloop van het bombardement (25). De batterij op Kommerrust sorteerde het meeste effect: Majoor Michaël voerde er het commando en alle verschoten granaten vielen in de stad. De beschieting vanaf Berghuis werd een fiasco: vrijwel alle granaten explodeerden vroegtijdig in de lucht, sommige zelfs in de nabijheid van de eigen batterij. Op de oostelijke lunet van de Karnemelksloot werd door defecten in de vuurmonden het schieten al spoedig gestaakt. Kapitein F. Beckman

had de leiding over de batterij bij de Rode Brug. Vanuit deze positie hoorde hij, na het inslaan van granaten, het geschreeuw uit de Vesting. Het bombardement maakte diepe indruk op de schilder P.G. van Os, toen kapitein bij de Landstorm (26). Hij keek vanuit het heuvelachtige terrein bij de Zwarteweg naar het vuurwerk en hoorde het geratel van dakpannen en het ketsen van projectielen tegen de wallen. Zo'n spektakel had hij nog nooit meegemaakt. Albertus Perk, ook officier bij de Landstorm, wist later te vertellen dat er in de nacht van 4 op 5 april circa 1800 schoten waren afgevuurd (27). Hij zag het bombardement vanuit Bussum en schreef dat er ondanks het 'drijnzige weer' veel nieuwsgierigen op de heide tussen Bussum en Hilversum stonden te kijken. Elk schot was vanaf die hoogte goed te zien, zelfs de exploderende granaten in de Vesting.

1500 bommen en granaten

Zoals ieder weldenkend mens van tevoren had kunnen bedenken, lieten de Fransen zich niet van de wijs brengen door dit bombardement. Een onderhandelaar werd van de poort gewezen met de boodschap dat de generaal de vesting niet zou overgeven zolang er nog een portie voedsel aanwezig was. Wel werden de burgemeester

De voormalige woning van dokter Craanen, Turfpoortstraat 15. Het pand werd in april 1814 zwaar beschadigd. Op deze foto, uit het eind van de 19e eeuw, is nog net waarneembaar dat de verdieping ander metselwerk vertoont en kennelijk vernieuwd is. Naast dokter Craanen, woonde kolonel Daullé van de Genie op nummer 17. Ook dat huis werd toen zwaar beschadigd.

en zijn secretaris in de gelegenheid gesteld om Kraijenhoff te laten weten dat alleen de burgers van Naarden de slachtoffers waren van al zijn geweld. Maar hun smeekbede om ermee stoppen, vond geen gehoor. Op 6 april - nota bene de dag van Napoleons abdicatie - werd de stad opnieuw gebombardeerd. Half negen 's avonds vielen de eerste granaten en pas om vijf uur in de ochtend werd het vuren gestaakt. Het bombardement was nog heftiger dan dat van de vorige nacht. Wel 1500 kogels en granaten vielen in de stad. Weer was het de Voorstraat waar de meeste schade was voorgevallen. Turfpoortstraat 15, de woning van stadsdokter Craanen, had enkele voltreffers gekregen en was in een ruïne veranderd. Maar in de Vesting verblijdde men zich dat er in dit geval niemand was omgekomen. Na afloop van het bombardement lag de stad bezaaid met kogels en niet geëxplodeerde granaten. Tal van inwoners verborgen er een of meerdere, als herinnering aan deze rampzalige nacht. Maar enkele dagen later reden er karren van de artillerie door de straten om al het oorlogstuig op te halen. Generaal Quetard gebod, op straffe van vervolging, er geen een achter te houden.

Een 24-ponder granaat die in een tuin in de Raadhuisstraat werd gevonden.

Het was de laatste keer dat luitenant-generaal Kraijenhoff met zoveel geweld kon uitpakken, niet omwille van het welzijn van de bewoners van Naarden, maar domweg vanwege het gebrek aan munitie. Bovendien gelastte op 14 april onze soevereine vorst Willem I aan hem dat hij zich verder van aanvallende operaties diende te onthouden. De order was ingegeven door ontwikkelingen in Frankrijk, die het vooruitzicht op een spoedige overgave van de nog door de Fransen bezette Hollandse vestingen opende.

Niet dat generaal Quetard de la Porte en zijn kolonels daar enige haast mee hebben gemaakt. Daarover is nog heel wat te vertellen. Maar dat overstijgt de teneur van dit verhaal (28). Daarom volgt in een volgende aflevering nog wat meer, maar dan onder andere titels.

Noten:

1. De temperatuurgegevens zijn afkomstig van het KNMI. Het zijn de waarnemingsgegevens van de plaats Zwanenburg, waar toen drie keer per dag werd gemeten. Over de specifieke weersomstandigheden te Naarden is ook informatie bewaard gebleven, maar dat betreffen alleen maar gevoelsmatige omschrijvingen. Bij voorbeeld: In de nachten van 22 en 23 februari 1814 vroom het -16,6 en -13,2 graden. Op de 23e kwam overdag de temperatuur op -9,3 uit. Te Naarden werd toen geschreven 'die nacht was de vorst feller dan ooit'.
2. In de namiddag van donderdag 6 januari waren drie marinevaartuigen op de Zuiderzee voor Naarden gesignaleerd. De Fransen hoopten dat deze voor hen extra troepen of levensmiddelen kwamen brengen. Maar bij het kraakheldere weer van de volgende ochtend zag men dat het Hollandse kanonneerboten waren, die op zee de blokkade van Naarden voor hun rekening namen. Zaterdag 8 januari was echter de ijsgang zo sterk geworden dat de schepen weg moesten zeilen om niet in het ijs vast te komen zitten.
3. Valk was kanonnier bij de 136e compagnie kustartillerie. In Naarden lagen twee eenheden kustartillerie, de 135e en 136e compagnie. De 135e lag aanvankelijk in Medemblik. Een deel van de manschappen werd halverwege 1813 te Naarden bij de burgerij ondergebracht. Een deel van de 136e - welgeteld 62 officieren en manschappen - kwam op 27 november uit Muiden en werd gekazerneerd in het gebouw De Manege aan het eind van de Turfpoortstraat. Het korps kustkanonniers (negen compagnieën) was op 19 september 1810 opgericht en bestemd om vestingen, forten en batterijen langs de kusten te verdedigen. Ze werden bij de conscriptie geworven uit mannen van 25 tot 45 jaar uit de kantons langs de kusten. Het waren goed geoefende en gedisciplineerde Hollandse soldaten. Ze werden ook gelegerd in vestingen in het binnenland, voor zover daar behoefte aan was. Driekwart van deze manschappen was gehuwd. Sommige compagnieën kustkanonniers hadden zich tijdig voor de opstand kunnen verklaren omdat ze zich in plaatsen bevonden die de Fransen hadden verlaten. Die te Naarden hadden dus pech. Een aantal van hen - hun namen zijn bekend - gelukte het om uit de Vesting te deserteren.
4. Het besluit tot wijziging van de begraafplaats dateert van 21 februari 1814. Daarna sneuvelden nog vele militairen. Er is door mij geen archiefonderzoek verricht naar gesneuvelden die daar ter aarde zijn besteld.
5. Abraham Lopes de Leao Laguna (geboren 15-5-1777) behartigde als commissaris-surveillant van de Israëlitische Gemeente van Naarden de belangen van de Naardense joden. Hij was ook secretaris of griffier van de stad en woonde Gansoordstraat 14. Mits hij de voorzorgsmaatregelen in acht zou nemen (bijvoorbeeld voldoende diepte aanhouden bij het graven), kreeg hij toestemming om het lichaam van Judith Jacobs en eventueel dat van andere geloofsgenoten 'provisieel' in de tuin van de synagoge te begraven. De tuin lag aan de Gansoordstraat, daar waar zich nu het rijtje zogenoemde jodenhuizen bevindt.
6. De hoofdmacht van de colonnes die buiten de Vesting opereerden, bestond doorgaans uit douaniers met een voorhoede van étrangers. Hollanders in Franse krijgsdienst werden gewantwoord en dus minder ingezet bij uitvallen. Zij deden vooral dienst binnen de Vesting. Willem de Clercq vermeldde in een van zijn dagboeken dat de soldaten van de Hollandse Bezoldigde Garde bij een uitval in het midden van een Franse colonne werden geplaatst om deserteren te voorkomen. Zie David Kips, *Een rampentoeerist in de 19e eeuw. Het bezoek van Willem de Clercq aan Naarden in 1814*, in De Omroeper jrg. 9 nr. 1, pp. 5-16.
7. Vrijwel alle burgerwerklieden (dagloners, timmerlieden, glazenmakers, smeden, schoonmakers enz.) verrichtten werkzaamheden voor het Franse garnizoen. Het was voor de meesten de enige manier om nog wat te kunnen verdienen. Al in november vroeg kolonel Daullé aan de burgemeester een lijst met daarop de namen van alle timmerlieden, houtbewerkers en meubelmakers. Zo ging dat ook met leerbewerkers en mensen die vaardigheden bezaten om zieken te verplegen. Omdat de oorlogskas niet liquide genoeg was om al deze Naarders te betalen, voerde Quetard een extra heffing in. Onder het motto 'ten behoeve van de verbetering van de vestingwerken' liet hij de burgemeester op 6 december 1813 weten dat hij een voorschot van 5000 francs wilde ontvangen van de stad. Uit de voornaamste inwoners is toen een commissie gevormd (J.P. Thierens, Coenders, Craanen en Van der Stok) die een plan maakte om het gevraagde bijeen te brengen. Voor de eerste 1500 francs - nog in december te voldoen - zijn toen de drankhandelaren en uitbaters van kroegen aangeslagen. Zij verdienden immers het meest aan de aanwezigheid van het garnizoen. Ook de niet onbemiddelde burgers droegen bij. Uit deze pot betaalde generaal Quetard de burgers die voor het garnizoen werkten.
8. In enkele gevallen werd het sloophout door middel van een officieel besluit verkregen. Het rekwiëren van het hout van het huis de Doorneboom (het stond op de plek waar in de Huizerpoortstraat een eeuw later de Volksbelangwoningen werden gebouwd) werd bij proces-verbaal van 17 februari 1814 geregeld. Het hout van de herberg De Roskam werd op last van kapitein Willem

- Lobry door de experts Izak Harshagen en Nicolaas Coenders officieel getaxeerd (3000 gulden ofwel 6300 francs). Bijna tien jaar na de oorlog heeft eigenaar Van den Boogaard daar nog enige vergoeding voor gekregen uit de pot van de zogenoemde 'Franse Achterstand'. Anders was het gesteld met de hofstede Stadzigt en de boerderij van Nuboer in het Naardermeer. Deze werden bij de gevechtshandelingen geruïneerd, waarna het hout door de Fransen werd weggehaald. Zie voor afbeeldingen van de ruïnes van Stadzigt en Het Pannenhuis De Omroeper jrg. 26 nr. 4.
9. De zeven bomen stonden tussen het Stadhuis en het Franse café/herberg van logementhouder Elias Phillippus Langsdorff (geboren 1774). Ook werden toen twee bomen uit de tuin van het huis van notaris Thierens opgeofferd. Deze woning stond in de Marktstraat op de plek waar nu de winkel van bakker Kwakman is. Als alle bomen toen zijn gekapt, zou dat betekenen dat de 'Dikke Boom' (Stadslinde), minder oud is dan we eerder hadden verondersteld. Zie ook Henk Schaftenaar, *'Sla met een blik op deze aloude linden'* in De Omroeper jrg. 24 nr. 4 p. 160.
 10. 'De Place d'Armes' was het grote plein dat later werd opgedeeld in het Ruijsdaelplein, het Adriaan Dortsmanplein en het Promersplein. In de 18e en 19e eeuw werd het ook wel Het Drilveld genoemd naar de exercitioefeningen die daar werden gehouden. De Fransen gebruikten het plein als appèlplaats, hielden er inspecties en formeerden er hun detachementen. Toen daar door het bombardement vele bomen waren beschadigd, leverde dat gevaar op voor de troepen, waarna deze zijn geveld.
 11. Tussen de wal en een boerderij aan de Beijert stond de lijnbaan 'De Dankbaarheid'. De plek bevindt zich nu tussen de garages van de huizen aan de Beijert en de wal. Deze touwslagerij (er waren er in de Vesting twee) bestond uit een lange lijn- of touwbaan met een opslagplaats, het zogenoemde lijnbaanshuis.
 12. Kapitein-ingenieur Willem Lobry was een van degenen die via deserteurs informatie doorspeelde aan het Hollandse blokkadekorps. Zie ook Henk Schaftenaar, *Willem Lobry (1773-1835). Van kapitein-ingenieur te Naarden (1809-1815) naar dief in het gevang (1825-1835)*, in De Omroeper jrg. 26 (2013) nr 2 p. 59.
 13. Bekend geworden is het op 19 maart 1814 uit Naarden verzonden briefje van 'Nancy' per post-duif aan 'Angelique'. Zie Rob Hufen Hzn, *Wie was Nancy? Kanttekeningen bij een briefje uit 1814*, in De Omroeper jrg. 9 (1996) nr. 4.
 14. Ook majoor Kamps, de commandant van Muiden, maakte melding van waargenomen lichtsignalen tussen Amsterdam en Naarden. Van de politiechef van Muiden is een rapport van 25 februari 1814 bewaard gebleven waarin hij zijn collega te Amsterdam schrijft over signalen uit NNW richting, mogelijk vanaf de zeedijk of uit de omgeving van de Muiderpoort bij Amsterdam. Hij vermoedde dat deze voor Naarden waren bestemd.
 15. Tegen de militairen werd veel harder opgetreden. Op 18 december werden bijvoorbeeld twee deserteurs der étrangers, de voltigeurs Wagner en Schuhmacher, door een krijgsraad ter dood veroordeeld. In het bijzijn van het hele garnizoen kregen zij de kogel op bastion Oranje. Zij waren na desertie in dienst van de Hollanders getreden en bij schermutselingen in het schootsveld weer gepakt. Het effect op de troepen was overigens minimaal, want honderden anderen deserteerden daarna toch. De krijgstucht werd overigens streng nageleefd. Nadat garnizoenscommandant Quetard begin maart de manschappen van de Nationale Garde had afgedankt, waagden 24 Hollandse douaniers het om in de derde week van april bij de generaal een verzoek in te dienen om ook naar huis te mogen. Maar dat werd als een brutaliteit gezien. De heren werden gearresteerd en sommigen zaten wel tot vijftien dagen vast.
 16. In de documenten in het archief Kraijenhoff (Nationaal Archief, toegang 2.21.102) is tot in de details te lezen wat er van dag tot dag in het schootsveld van de Vesting gebeurde. Zo schreef kolonel Van den Bosch op 19 januari aan zijn superieur: 'Nadat uit de eerste houwitsner zeven schoten waren gedaan, brak de as. Dat gebeurde bij de tweede houwitsner na 31 schoten. De vijand heeft ons vuur tot half vier beantwoord, maar slechts flauw. Er zijn geen gekwetsten of doden. Morgenochtend zal ik de twee houwitsners naar Amsterdam zenden om te laten repareren.'
 17. Vanwege de bombardementen werd er op 15 februari een brandwacht ingesteld in het Stadhuis. Zes pompiers en een commandeur moesten voortaan 's nachts surveilleren. Bode Izak Harshagen was toen brandmeester-generaal en Huibert Kaarsemaker commandeur van brandspuit A. De nachtwachten Jan Bakker en Arie van Zanten assisteerden bij de surveillance. Iedere wakende kreeg per nacht 8 stuivers gratificatie uit de stadskas. Door al deze waakzaamheid heeft men de stad kunnen behoeden tegen grote branden. Zo kon men op 24 april om tien uur 's avonds nog net op tijd een brandje blussen in het torentje van het Stadhuis.
 18. De remedie was om kelders met tenminste 6 voet aarde of mest met daarop takkenbossen te bedekken. Zo veranderde menig sjiek opkamertje in een mestvaalt.
 19. Doorgaans werd er door het belegeringskorps, wegens gebrek aan munitie, slechts twee uur geschoten.

20. De dagboekschrijver noemt hier de weduwe ‘Truitje Burger’. Dat is onjuist. Ze heette Geertruy (Truitje) Borging en was weduwe van Johannes (Jan) Schöning die op 20 april 1809 te Naarden werd begraven. Truitje was werkster en in 1814 38 jaar oud. Haar zonen Johannes en Jacobus waren bij hun overlijden dertien en acht jaar oud. Hun overlijdensaangifte werd gedaan door de straatgenoten Hendrik Siebol en Hendrik Poolman, beiden kleermakers. Haar dochtertje was toen vier jaar oud. Het gezin huurde het huis Sint Vitusstraat 12 van de erven Dekker. Na het drama zijn Truitje en haar dochtertje tijdelijk bij Martinus Blommert, Turfpoortstraat 47, ingetrokken. In die tijd woonde haar moeder Geertruy Smelting ook in de Vesting. Haar vader Jan Borging was op 18 oktober 1788 te Naarden begraven. Op 31 juli 1814, bijna twee maanden na de oorlog, is Geertruy hertrouwd met de weduwnaar Willem Huibertszoon Pronk (1766-1830), een dagloner die Kattenhagestraat 63 woonde. Pronk was eerder gehuwd met Grietje Elzebos, die op 11 december 1813 in Naarden was overleden.
21. Op 22 februari vroeg Kraijenhoff aan de inspecteur-generaal der artillerie W. du Pont om kanonnen en mortieren die elders waren gebruikt naar Naarden te zenden om de vesting met meer geweld te kunnen aanpakken. Een dag later schreef Du Pont dat hij reeds drie kanonnen van 24 pond en drie mortieren van zwaar kaliber inclusief gereedschap, munitie en affuiten van Gorinchem naar Amsterdam had laten verzenden. Pas twee weken later arriveerde het eerste geschut, waarop bij Naarden de luitenant-kolonel George Coenraad Kuchler (51 jaar oud en geboren te Darmstadt) werd belast met de logistiek van het artillerie-materieel. Majoor Michaël droeg de zorg voor de aanleg van batterijen in het schootveld. Vanaf 11 maart volgde een periode met veel frustraties. Op 14 maart had Van den Bosch aan Michaël de opdracht gegeven dat er op 20 maart per vuurmond 100 schoten beschikbaar moesten zijn. Dat mislukte ondanks heel veel overleg. De batterijen waren nog niet in orde: er moesten beddingen worden gelegd, het hout voor de kruithuizen ontbrak en de munitie was niet ter plaatse. Kortom, de logistiek deugde niet. Tal van brieven uit die periode getuigen van veel irritatie over en weer tussen de bevelvoerende officieren.
22. Jan George Michaël was in 1814 48 jaar oud en geboren te Velsen. Hij is nooit bevorderd tot luitenant-kolonel of hoger. De straatnaam Kolonel Michaëlstraat geeft dus een verkeerde voorstelling van zaken. Over majoor Michaël was kolonel Van den Bosch niet zo tevreden. Op 28 maart had deze dwars tegen zijn orders in de batterij op Berghuis (acht mortieren en houwtijers) laten beschermen door 24 recruten. ‘Als de vijand er met een klein detachement op af was gegaan, hadden ze het hele zaakje daar zo kunnen vernagelen’, aldus een geïrriteerde Van den Bosch.
23. De Rode Brug lag in de Kerkweg over een zanderijsloot, nu aan het eind van de Lambertus Hortensiuslaan. Bij de Rode Brug begon toen de Zwarteweg (nu Comeniuslaan). Deze liep door tot aan het Laegieskamp.
24. Marietje Huigens kwam uit Bunschoten en was 24 jaar oud. Gerrit Vuijst was de belangrijkste veehouder van de Vesting. Zijn boerderij stond aan het begin van de Sint Annastraat aan de zijde van het Kerkpad. In de 20e eeuw was dat de boerderij van Evert Kos.
25. Kolonel Van den Bosch leidde in het bijzijn van de beide zonen van de latere koning Willem I het bombardement. Zie: J.J. Westendorp Boerma, *Johannes van den Bosch als militair*, in Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, deel 85.
26. P.G. van Os, *Schetsen betrekking hebbende tot het bloccus, naderhand beleg rechter vleugel van Naarden*, p. 23, uitgave drukkerij ‘De Kroon’ Hilversum.
27. *Perk's Dagverhaal van de insluiting van Naarden nov. 1813 - mei 1814* (getypte kopie), in collectie P.W. de Lange, inventaris nr. 55 in Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek.
28. Dit verhaal is, evenals de eerdere artikelen over de oorlog van 1813-1814 in ons tijdschrift, ontleend aan een veelheid van manuscripten, journalen, memorialen, briefwisselingen en andere documenten die bewaard worden in het Stadsarchief van Naarden, het Nationaal Archief te Den Haag, het Noord-Hollands archief te Haarlem, het Stadsarchief van Amsterdam, de Archives de la Guerre te Parijs en de universiteitsbibliotheek van Leiden.
In dit artikel zijn de huisnummers van 1813-1814 herleid naar de huisnummers van nu. Hierbij is dankbaar gebruik gemaakt van de studie *Huisnummering te Naarden 1796-1918* van Jan Boer Rookhuizen, Hilversum 1998.

Toegang op de inhoud van alle
jaargangen van De Omroeper

www.stichtingvijverberg.nl

De STICHTING VIJVERBERG werd opgericht in 1989 en heeft als doelstelling: de bevordering van het bestuderen, vastleggen en verbreiden van historische en historisch-geografische kennis van Naarden en haar omgeving. Om deze doelstelling te verwezenlijken geeft de stichting het historisch tijdschrift voor Naarden De Omroeper uit. Sedert haar oprichting verschenen monografieën over de hofstede en uitspanning Oud Valkeveen, het Burgerweeshuis, het landgoed Nieuw Valkeveen, de Naardereng, de Weeshuiskazerne en de buitenplaatsen Oud Naarden, Kommerrust en Berghuysen. Verder werd het boekje 'Tussen Zandbergen en Valkeveen' uitgegeven. Ter gelegenheid van het 650-jarig bestaan van de stad Naarden verscheen de speciale uitgave 'Naarden, een vogelvlucht door tijd en ruimte' en het jongste boek van de stichting kreeg de titel 'Gids voor de vestingwerken van Naarden'. Nieuwe publicaties over Naardense landgoederen, poldergebieden, zanderijen, meenten en andere onderwerpen zijn in voorbereiding.

De Omroeper verschijnt sinds 1988 en bevat artikelen en mededelingen over de geschiedenis van Naarden, waaronder ook publicaties die tot stand zijn gekomen in samenwerking met de Stichting J.P. van Rossum. Het blad wordt gefinancierd uit abonnementsgelden en donaties en bestaat dankzij de medewerking van een aantal vrijwilligers.

stichting

vijverberg

historische publicaties Naarden